

Høgskolen i Sørøst-Norge
Fakultet for HIU

—

Mastergradsavhandling

Studieprogram: Master i design, kunst og håndverk

Vår 2019

Mette Hansen Swensen

De Gåtefulle

Om dukker, lek og overganger.

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for Humaniora, Idrett og Utdanningsvitenskap
Institutt for estetiske fag
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2019 Mette Hansen Swensen

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

De gåtefulle. Om dukker, lek og overganger

Dette masterprosjektet handler om dukker. Håndlagde dukker i myke materialer beregnet for bruk i lek og overganger. Dukker som er så hverdagslige, vi har de rundt oss, og som er en stor del av barns lek.

Forskningsspørsmålet er: Hva kjennetegner dukker og hvordan kan disse kjennetegnene invitere til lek?

Forskningen har foregått gjennom tre ulike tilnærminger. Studere av litteratur som omhandler dukker. Eget skapende arbeid med å strikke dukker og intervjuer/samtaler med og observasjon av barn og unge. Til sammen gir dette grunnlag til å svare på problemstillingen.

Med vekt på det skapende i oppgaven har jeg lagt vekt på en fenomenologisk-hermeneutisk base. Jeg har hatt en dobbeltrolle som forsker på eget verk, en skapende jeg-fase og en reflekterende meg-fase.

Disse gåtefulle dukkene kommer til å forbli gåtefulle. Men økt kunnskap gir økt forståelse for dette viktige fenomenet som dukkene er.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	9
Estetisk Skapende Prosjekt – en forstudie.....	12
Forskningsspørsmål.....	15
Avklaring av begreper	15
2. Oppgavens oppbygging	16
Fenomenologisk-hermeneutisk basis	16
3. Ulike dukker, lek og overganger	18
Menneskeliggjøring av ting.....	18
Dukker med ulike funksjoner.....	20
Empatidukker/terapidukker	23
Skumle dukker.....	26
Dukker som skal beskytte	28
De første dukkene.....	32
Dukker som overgangsobjekt.....	35
De som lager dukker	41
Hva kjennetegner dukker?.....	44
4. Lage dukker og invitere til lek.....	47
Utprøving av garn og størrelser	47
Utprøving av farge og form	67
Utprøving med miniatyrer	76
5. Har dukkene mine invitert til lek?.....	79
Didaktisk refleksjon	82
6. Skal vi fortsette å leke med dukker.....	84
7. Referanser	86

Bildeliste

Bilde 1. Tommy og Tigeren skal på restaurant.....	11
Bilde 2. ESP «Et dukkelem» på eksamensutstilling våren 2018 (eget bilde).	12
Bilde 3. 3D objekt klar for trykknapper (eget bilde).....	13
Bilde 4. 3D objekt med trykknapper, ulike former og farger (eget bilde).	14
Bilde 5. Garn, pinner, nål, tråd, trykknapper og maling (eget bilde).	17
Bilde 6. Thomas Eddisons snakkende dukke fra slutten av 1800- tallet.	18
Bilde 7. "Dorulldukke" (eget bilde).	21
Bilde 8. Boudoirdukke fra 1920- tallet.....	22
Bilde 9. Porselenshoder fra 1900-tallet.....	23
Bilde 10. Waldorfdukke.	24
Bilde 11. Rubendukke.....	25
Bilde 12. Reborndukke.	25
Bilde 13. Chucky som vanlig dukke.	26
Bilde 14. Chucky om natten.	26
Bilde 15. Signe går ut med dukken Cayla.	27
Bilde 16. Lykkeamulett som skal beskytte mot mareritt, 6 cm lang (eget bilde).	28
Bilde 17. Slaviske lykkedukker.....	29
Bilde 18. Dukker av skinn på museum.....	33
Bilde 19. Bunt med garn, garnbunt, garndokke (eget bilde).	34
Bilde 20. Drolsunge (eget bilde).....	34
Bilde 21. Dukke av garn, garn dukke (eget bilde).....	35
Bilde 22. Elsket dukke klar for reparasjon.	37
Bilde 23. Håndlaget miniatyr gyngestol (eget bilde).....	39
Bilde 24. Bestemors stue 1975 (eget bilde).	40
Bilde 25. Kamslettdukker, to strikkede og en sydd (til høyre).....	41
Bilde 26. Dansey pants disco dolls.	42
Bilde 27. Jess Browns "Ragg doll".	43
Bilde 28. Jakke i miniatyr med alle detaljer.....	44
Bilde 29. Toving av tynn ull, med og uten fyll (eget bilde).	48
Bilde 30. Strikket tynt ullgarn, før og etter vask (eget bilde).	48
Bilde 31. Ulik tekstur i strikk med ulikt garn og pinner (eget bilde).....	49

Bilde 32. Fem dukker i ulike materialer (eget bilde).....	50
Bilde 33. Dukke nr. 1 i tovet tynn ull (eget bilde).	51
Bilde 34. Dukke nr. 2 i alpakka (eget bilde).....	52
Bilde 35. Dukke nr. 3 i alpakka (eget bilde).....	53
Bilde 36. Dukke i løst spunnet alpakka (eget bilde).....	54
Bilde 37. Dukke nr. 5 i tykk og løst spunnet alpakka (eget bilde).	55
Bilde 38. Ulike måter å lage arm på (eget bilde).	56
Bilde 39. Ulike måter å lage fot på (eget bilde).	57
Bilde 40. Montering av trykknapper (eget bilde).....	58
Bilde 41. Sittende dukker (eget bilde).....	59
Bilde 42. Dukkekropper i naturhvitt og hvitt (eget bilde).	61
Bilde 43. Dukkekropp i hvit alpakka silke samme mønster, ulik pinner (eget bilde).	62
Bilde 44. Dukke nr. 11 (eget bilde).	63
Bilde 45. Er dette pupper? (eget bilde).....	64
Bilde 46. Passer den i armkroken tro? (eget bilde).	65
Bilde 47. Kan du la den være sånn når du tar de med hjem? (eget bilde).	66
Bilde 48. Dukke nr.11 sittende (eget bilde).....	67
Bilde 49. «Hudfarger» alpakka silke hvitt, kitt, beige, lys rosa og rosa (eget bilde).....	68
Bilde 50. Samme dukke, ulike farger (eget bilde).	68
Bilde 51. Fem dukker (nr. 17 til 21) med ulik størrelse på hodet (eget bilde).	69
Bilde 52. Dukke nr. 22 (eget bilde)	70
Bilde 53. Fem like former som skal få ulikt fyll (eget bilde).	71
Bilde 54. Fem like former, men med ulikt fyll (eget bilde).....	72
Bilde 55. Silke alpakka i mørkere nyanser (eget bilde).....	73
Bilde 56. Ulike måter å lage hår på dukken (eget bilde).	74
Bilde 57. Samme dukke, ulikt uttrykk (eget bilde).....	75
Bilde 58. De fem hvite med luer og øyne (eget bilde).....	76
Bilde 59. Dukke nr. 23 (eget bilde)	77
Bilde 60. Dukke nr. 23 med kjole og lue (eget bilde).....	77
Bilde 61. Dukker i miniatyr gyngestol (eget bilde).....	78
Bilde 62. Dukke strikket av gutt 8 år på en steinerskole (eget bilde).	83
Bilde 63. Samme dukke, samme lue, ulikt uttrykk.....	84

Forord

«Jeg er fullt klar over at denne skildringen er svært mangelfull, men den første utgivelsen er aldri annet enn et forsøk» Voltaire

Så langt kom jeg på et år. Jobben er ikke ferdig selv om masterprosjektet er levert inn.

Jeg bestemte meg tidlig for at dette masterprosjektet skulle være lyst- og lek- betont. Når jeg da ramlet over dukkene igjen, for det er noen år siden jeg har hatt med dem å gjøre, og fikk grønt lys for prosjektet var det bare å leke i vei.

Takk til bokhylla.no nasjonalbibliotekets nettbibliotek. Når man bor litt utenfor allfarvei slik jeg gjør, er ikke biblioteket innen rekkevidde og bokhylla.no har vært god å ha.

Takk til alle som har stilt opp, det være seg til intervju, observasjon eller bilder. En spesiell takk til «Mali», du vet hvem du er.

Takk til kollokviegruppa for nye vennskap og for at de har stilt opp når jeg har trengt dem.

Takk til veiledere som har utfylt hverandre, for meg, perfekt. Morten Lerpold ga meg den selvtilliten jeg trengte, ved å ha tro på prosjektet og dytte meg i «riktig» retning. Åsta Rimstad for veiledning både på mikro- og makro- nivå.

Takk Ann-Eileen for språkvask og dine synspunkter om oppgaven. For at du tok deg tid.

Takk til venner og familie som har holdt ut med meg.

Til slutt en spesiell takk til guttene mine, Åge, Mats og Morten, for at dere har latt meg være meg, og latt meg gjøre det jeg liker best. Kanskje vi kan ha noe annet en dukker på spisebordet fra nå.

Bolga 9. mai 2019

Mette Hansen Swensen

1. Innledning

I de fleste hjem vil man finne en eller flere dukker. Små menneskekopier laget i ulike materialer. Alt fra de enkleste hjemmelagede til de mest kunstferdig utførte eksemplarer. Noen er til pynt, men som oftest er de beregnet til bruk i barns lek. De finnes i bøker, i filmer og det er skrevet sanger om dukker. Dukker er vanlig å gi i gave til barn og ofte blant de mest dyrebare eiendelene et barn har. Blandt de eldste og vanligste formene for leketøy finner vi dukker. Det er funnet dukker som er fra år 2000-3000 f.Kr. Arkeologiske funn viser at dukker har vært kjent fra de eldste tider hos egyptere, grekere, amerikanske urfolk og inuitter. De var laget av naturmaterialer som var tilgjengelig som tre, bein, leire og stein. Noen har bare i grove trekk likheter med mennesker. Dukker har også blitt brukt religiøst og til utøving av magi. Hos enkelte folkeslag blir dukker brukt til amuletter og talismaner som skal beskytte og hele eiere. De eldste dukkene som er funnet i Norge er fra det 11. århundre. De er trepinner med menneskehoder på, funnet under utgravninger i Trondheim. Noe lignende var fortsatt i bruk som leke i Egersund på 1930-tallet. I 1962 fikk det norske folk møte Knerten, Norges mest populære trepinne, for første gang. Knerten er formet av en fururot og er liksom vennen til Lillebror i bøkene til forfatteren Anne-Cath Vestly. Selv om dukken trolig har eksistert like lenge som det har vært mennesker på jorden er det først i middelalderen de blir kjent som leketøy. Før 1850-tallet var ikke dukker av stoff vanlig. Da var det mulig å få kjøpt dukkehoder, armer og ben til å montere på hjemmelagede dukkekropper (Kvisgaard, 2009, s. 17).

Men hva er egentlig en dukke, hvordan kan vi definere dette fenomenet? Å forklare det med at det er en miniatyrfremstilling av menneske er kanskje det enkleste og mest innlysende. Men er det virkelig så enkelt? For hva med papirdukker, påkledningsdukker og spellemenn? Hva med alle de tredimensjonale forminskede fremstillingene som man ikke vil kategorisere som dukker? Kan det være, som Karin Bang skriver i boken «Har dukker sjel?» at dukken er «som mennesket selv, uuttømmelig, uutgrunnelig, i seg selv et mysterium» (Bang, Har dukken sjel?, 1985, s. 8).

Som det kjente ordtaket påpeker så har kjært barn mange navn – og dukken er intet unntak. Det norske ordet «dokka» stammer fra norrønt (eller lavtysk docke) og betyr stråbunt, trådbunt eller garndokke. Det er lett å forestille seg en garndokke bli til en dukke i barns hender. På latin betyr ordet dukke – puppe, som betyr liten jente. På engelsk har

man doll som er avledet av gresk og betyr avgudsbilde. På fransk har de bebe som betyr baby og poupée som betyr småpике eller voksen dame.

I boken «Tingenes taushet, tingenes tale» av Dag T. Andersson blir det henvist til filosofen Walter Benjamin og hans estetiske teori. «Heller enn å se på «eksemplariske» kunstverk fra vår «kulturtradisjon» ser Benjamin på det som befinner seg i området mellom bruksting og kunst, i et område av «lavere» kunstarter: lek, leketøy, barnebøker og barneteater (Andersson, 2001, s. 28). Videre sier Benjamin at av «de ting som befinner seg i et grenseland mellom menneske og ting, er dukkene blant de mest gåtefulle» (Andersson, 2001). Så selv om dukker er blant de vanligste ting å ha i et hjem, kjennetegnes de også av en «utgrunnelighet som setter dem i en særstilling» (Andersson, 2001, s. 134).

«...i forhold til dukkene erfarer barnet noe annet enn det som kjennetegner forholdet til de andre ting det omgås» (Andersson, 2001, s. 220). Dukken «gir» trøst, den «lytter» og den «forlanger» handling fra barnet (eller den som leker) for at det skal skje noe.

For det er noe spesielt med dukker. «Samtidig som de er involvert i våre liv, synes dukkene å leve sitt selvstendige liv, et liv der den hemmelighetsfulle sammenveving av noe stofflig og noe sjelelig blir enda tydeligere hos disse «døde» ting enn det som er tilfelle i den «levende» verden» (Andersson, 2001, s. 134). Vi har dukkene i våre hus, og på barnerommet. På dagen er dukken med i leken, men på kvelden lever de sitt eget liv. Om barn ikke klarer å komme på denne tanken selv, så er eventyrene flinke til å hjelpe fantasien på vei. Hvem har ikke hørt eventyret om den standhaftige tinnsoldat av H. C. Andersen? Når det er natt på barnerommet, kommer alle lekene i eventyret til liv. «Da kvelden kom...og folkene i huset gikk til sengs. Nu begynte lekene å more sig, de lekte både «komme fremmede», «føre krig» og «holde ball»» (Andersen, 1926, s. 107). Dukkene gjør det samme som oss. Det vi aller helst vil gjøre: «å more sig» å ha deg gøy, å pynte seg, gå på ball og kanskje aller viktigst å leke. «På en fortrøstningsfull og skrekkinnjagende måte ligner dukkene oss selv» (Andersson, 2001, s. 135). Dukken kan bare gjøre det vi setter den til å gjøre. Da gjør den ofte det vi gjør, eller det vi ønsker å gjøre eller kanskje også prøver ut ting vi ønsker å gjøre, men ikke tør.

Noen gjenstander er viktigere enn andre fordi de knytter oss til spesielle opplevelser. Dukker er en slik gjenstand. En dukke som er et av barns kjæreste leke, som må være

med over alt, slik Lillebror har Knerten i Anne Kat Vestlys univers. Lotta fra Bråkmakergata av Astrid Lindgren trenger Grisbjørnen og Tommy (Calvin) alltid må ham med seg Tigeren (Hobbess) sin (bilde 1).

Bilde 1. Tommy og Tigeren skal på restaurant.

Tegneserien Tommy og Tigern av Bill Watterson er fortsatt populær flere tiår etter at han sluttet å tegne den. Ikke bare får vi et innblikk i hvor viktig en tøytiger kan være for en liten gutt, eller en dukke eller kosebamse for et barn. Tegneserien viser også hvordan Tigern er en vanlig tøyleketøy for voksne, men en levende Tiger for Tommy.

Ifølge den britiske psykologanalytikeren Donald W. Winnicott er det velkjent fakta at barn leker med dukker fra tidlig alder (Winnicott, 1971, s. 2). Ved siden av å vektlegge lekens betydning i kulturen så vel som i terapi, er Winnicott kanskje mest kjent for begrepet «overgangsobjekt». Overgangsobjekter er ting barn knytter seg til (bamse, sutteklut eller lignende), og som de i en overgangsperiode ikke kan skilles fra. Overgangsobjekt fungerer som konkrete symboler for foreldrenes-, objektenes trygghet og varme, inntil barnet har mental kapasitet til å vite at foreldrene eksisterer også når de er ute av syne.

Estetisk Skapende Prosjekt – en forstudie

Bilde 2. ESP «Et dukkelem» på eksamensutstilling våren 2018 (eget bilde).

Som en del av forberedelsene til masterprosjektet gjennomførte jeg i den generelle delen av masterutdanningen en undersøkelse gjennom eget skapende prosjekt (heretter kalt ESP) våren 2018 som fikk navnet «Et dukkelem» (bilde 2). Oppgaven handlet om «det blandede» hvor vi skulle jobbe med ulike former for «blandethet». Gjennom oppgavebesvarelsen skulle vi vise hvordan vi kunne tilnærme oss problematikken rundt det blandede gjennom å arbeide undersøkende både teoretisk og visuelt med materialer. Her skulle vi arbeide utprøvende og utøvende i en skapende prosess der kombinasjon mellom materialer, teknikker og former kunne skape hybrider; det blandede. Min oppgave kom til å handle om 3-dimensjonale objekt som kunne kobles sammen ved hjelp

av trykknapper og bli til dukker (bilde 3). Tanken var å provosere publikum til å røre ved utstillingen og til å leke med objektene – noe som sitter langt inne hos et publikum som er opplært til å kun «røre med øynene».

Bilde 3. 3D objekt klar for trykknapper (eget bilde).

Målet med utstillingen var at kriblingen i fingrene forhåpentligvis ville bli så sterk at det bare måtte røres ved objektene. Objektene ble strikket i ullgarn og fylt med vatt. Trykknapper i to størrelser ble så sydd på objektene. Noen fikk en, noen fikk flere trykknapper. Jeg valgte beige garn til objektene for at det skulle minne om hud. Jeg laget også mindre deler i rosa og rødt. Disse kunne kobles på de beige objektene og stå i kontrast til det beige (bilde 4). Slik håpet jeg å skape en ekstra «motivasjon» til å røre ved objektene, og leke med dem. Ideen kom til ved at jeg observere medstudenter som ikke klarte å la være å røre de første utprøvingene som jeg laget i begynnelsen av prosjektet. Dette engasjementet som jeg så blant studentene i ESP prosjektet har fulgt med videre inn i masterprosjektet. Jeg tar derfor med meg noen av de erfaringene jeg gjorde meg i ESP videre i dette masterprosjektet. Å strikke dukker og fargene som illuderer hud. Likevel er det først og fremst denne trangen til å røre ved dukkene jeg vil undersøke videre,

hvorfor sitter den så i oss, hva er det med disse dukkene? Dette tenker jeg å undersøke gjennom å lese aktuell litteratur om temaet og gjennom eget skapende arbeid med å lage dukker.

Bilde 4. 3D objekt med trykknapper, ulike former og farger (eget bilde).

Forskningsspørsmål

Gjennom ESP ble jeg nysgjerrig på hva det er med disse dukkene. Dette engasjerer meg, men jeg får også god respons, fra både barn og voksne. Både når jeg snakker om dukker eller viser frem mine dukker. De fleste vil ta på og kjenne på dukkene. Eller de vil fortelle om sine minner, som handler om dukker fra barndommen. Så hva er det med disse dukkene? Dukker er gåtefulle, vanskelige å forstå. Hvordan kan jeg utforske dukken og dermed prøve å forstå noe av det gåtefulle ved dem? Med utgangspunkt i disse problemområdene så har jeg kommet frem til følgende forskningsspørsmål:

Hva kjennetegner dukker og hvordan kan disse kjennetegnene invitere til lek?

Forskningsspørsmålet er todelt og derfor er også oppgaven to delt. I del 1 skal jeg, gjennom en litteraturstudie og en studie av ulike håndlagde dukker, finne svar på hva som kjennetegner dukker. I del 2 skal jeg bruke funn fra del 1 til å lage dukker og prøve å invitere til lek med disse.

Jeg vil gjennom en utforskning av eget skapende arbeid og gjennom aktuell litteratur om dukker og lek, skape meg et grunnlag for å lage dukker som inviterer til lek. Jeg ønsker å lage dukker som skal brukes/lekes med. I mine undersøkelser vil jeg ha øye for normene i barns tingverden og sette søkelys på dukker laget til lek.

Avklaring av begreper

Med *dukker* mener jeg miniatyr av mennesket: kropp, hode, to armer og to ben. I mylderet av dukker som finnes og som er å få kjøp har jeg valgt å se på de håndlagde myke dukkene.

Å *invitere* betyr her å be noen med, å prøve å engasjere noen. Å lokke noen med til å engasjere seg i dukkene, til å røre ved de og være nysgjerrig.

Med *lek* mener jeg både den repetitive gjentakende leken, men også mimesis og mimicry, etterligning og utprøving for å forstå livet.

2. Oppgavens oppbygging

I dette kapittelet ser jeg på oppbyggingen av masterprosjektet og hvordan jeg har jobbet.

I dette masterprosjektet har jeg tre ulike tilnærminger:

I den første studerer jeg litteratur som omhandler dukker på en eller annen måte og ulike dukker. I den andre driver jeg eget skapende arbeid med å strikke dukker. I den tredje intervjuer/samtaler med en jente på 8 år, en gruppe barn og en gruppe unge. Til slutt prøver jeg å sammenstille hvordan dukker kommer til syne i disse ulike tilnærmingene. Jeg er som forsker, en deltaker i dette prosjektet. Denne tredelingen av oppgaven setter meg i ulike posisjoner: «I alle tilfellene handler det om å få innsikt i hvordan noe fremtrer for noen» (Halvorsen E. M., 2016, s. 145). I dette tilfellet handler det om hvordan dukkene fremtrer for meg og hvordan jeg observerer og får innsikt i hvordan dukkene opptrer for andre.

Masterprosjektet er delt i to faser. Jeg starter med *fase 1* hvor jeg strikker dukker. Jeg tar med meg disse dukkene til en jente på 8 år, og bruker disse som utgangspunkt for en samtale med henne. Samtidig innhenter jeg diverse litteratur om dukkene og om lek. Fase 1 leder til ny erkjennelse som jeg tar med videre til fase 2. I fase 2 gjennomfører jeg samtaler med barn og ungdom. Jeg gjør noen justeringer på dukkens form, før jeg lager flere dukker. Parallelt fortsette jeg med litteraturstudiet og til sammen leder dette til ny erkjennelse, som jeg tar med i drøfting og avslutningen av oppgaven.

Fenomenologisk-hermeneutisk basis

I boka «Kunstfaglig og pedagogisk FOU nærhet distanse dokumentasjon» skriver Else Marie Halvorsen om skapende arbeid som FoU. Hun sier noe om premissene for å forske på eget skapende arbeid. Som forsker på eget skapende arbeid opererer man dobbeltfunksjon «ved først å skape et verk som så utforskes av den samme personen» (Halvorsen E. M., 2016, s. 138). Først er det en skapingsfase, en «*jeg-fase*», for så en ettertidens refleksjonsfase – en «*meg-fase*». Halvorsen forklarer det slik: «En kunstner begynner å uttrykke noe som i løpet av prosessen kommunisere tilbake til kunstnere, i en kontinuerlig skapings- og feed-back-prosess mellom kunstner og verk» (Halvorsen E. M.,

2016, s. 140). Når noe er uttrykt gjennom egen skapende virksomhet, er det blitt til noe ytre som den som skaper kan ta på og se på akkurat som en utenforstående. Og derfor kan den som skaper være «den andre». Slik mener Halvorsen vi blir kritikere til våre egne prosesser. I slike prosesser inntar vi altså to posisjoner, en skapende jeg-fase og en avstandspreget meg-fase. Når forskningen foregår slik at den avsluttende refleksjonen dokumenteres praktisk-estetisk og verbalt, kan vi plassere det som foregår inn under et dobbelt egobegrep (Halvorsen E. M., 2016, s. 140). Jeg har i dette masterprosjektet vært den som skaper og «den andre» som ser på det jeg har gjort akkurat som en utenforstående. For å verifisere at det jeg ser er det samme som andre ser har jeg hatt jevnlig møter med barn og voksne for å observere og samtale med dem.

I studiet master i design, kunst og håndverk som skal bestå av det skapende, det teoretiske og det didaktiske, har jeg valgt å legge hovedvekten i mitt masterprosjekt mot det skapende. De øvrige er til stede, men i mindre grad, det teoretiske mer enn det didaktiske.

Bilde 5. Garn, pinner, nål, tråd, trykknapper og maling (eget bilde).

3. Ulike dukker, lek og overganger

I dette kapittelet ser jeg på litteratur om dukker, menneskets trang til å menneskeliggjøre ting, ulike funksjoner dukker har, ulike typer dukker, teorier om lek og overgangsobjekt. Dette for å svare på del en forskningsspørsmålet: Hva kjennetegner dukker?

Menneskeliggjøring av ting

Helt siden oldtidens sfinxer, kentaurer og snakkende fabeldyr har menneskeheten vært opptatt av den overskridende grensen mellom det menneskelige og det ikke-menneskelige. Helt frem til vår tids forsøk på å utvikle former for kunstig intelligens som følede roboter. Å tilføre menneskelige egenskaper på dyr og ting kalles for antropomorfisme. Begrepet antropomorfisme strekker seg langt tilbake i tid. Ordet kommer fra gresk og refererte opprinnelig til det å tillegge menneskelige former til guder eller hellige ånder. I dag bruker vi begrepet om en tilføring av menneskelige karaktertrekk på guder, ånder, dyr og gjenstander (Groth, 2018). På 1700-tallet tar mennesket Guds plass som verdens omdreiningspunkt og vi har vel ikke gitt slipp på det siden. I «Mennesket, arven fra opplysningstiden» har Ellen Krefting skrevet om 1700-tallets Frankrike og hvordan det å fremme ting som menneskelig forekom spesielt ofte. Debatter om hvem og hva som kunne ha sjel var vanlig. Også temaet tingliggjøring av menneskene og menneskeliggjøring av ting var vanlig. Begge er eksempler på at kropp og sjel er ett. Men tingliggjøring viser at alt er fysisk og menneskeliggjøringen viser at alt kan ha sjel. Omtanke for tingen – en omvendt tingliggjøring (Krefting, 2008, s. 286).

Bilde 6. Thomas Eddisons snakkende dukke fra slutten av 1800- tallet.

Å gjøre ting menneskelige innebærer særlig å la tingene snakke. Taleevnen ble av mange sett på som menneskets viktigste særtrekk og beviset på at det har en sjel – noe som

hevet mennesket over dyre- og mineralriket. 1700-tallet var automatenes storhetstid, når den mekaniske dukken ble oppfunnet. Å få en dukke til å snakke var det ultimate (Krefting, 2008, s. 293). På slutten av 1800-tallet hadde Thomas Edison, den kjente oppfinneren laget en snakkende dukke (Spilde, 2011). Dukkene gikk lett i stykker og ble derfor ingen suksess (bilde 6). Mennesker har lenge prøvd å «få liv i dukken». På ulike måter og med vekslende hell. Grunnen kan være, som Andersson skriver, at «I kraft av sin livløse side tillater de oss å forlenge dem med liv». Videre skriver han: «Denne tillatelse blir imidlertid gitt på en slik måte at de dermed samtidig minner oss om vår egen død....på en samtidig fortrøstningsfull og skrekkinnjagende måte ligner dukkene oss selv» (Andersson, 2001, s. 135). Kan grunnen til menneskets forsøk på å få liv i dukken være jakten på evig liv?

Gåtefull blir forklart som: vanskelig å forstå, dunkel, mystisk (Språkrådet, 2019) i bokmålsordboka på nett. Dette gåtefulle ble i opplysningstidens Frankrike omtalt som «je-ne-sais-quoi». Ellen Krefting omtaler det som «et av opplysningstidens mest fascinerende ord» i boken «Mennesket, arven fra opplysningstiden». Direkte oversatt blir det: «jeg-vet-ikke-hva». Men dette udefinerbare «je-ne-sais-quoi» rommer så mye mer en «jeg-vet-ikke-hva». Det er blitt forsøkt forklart som sjarmen som brer seg over et ansikt eller en skikkelse og gjør et menneske elskelig – uten at man kan si hva det kommer av. Det lar seg hverken lokalisere eller definere. Det er sagt om «Jeg-vet-ikke-hvaet» at det er udefinerbart. Kan man likevel oppnå en viss innsikt i dets kvaliteter? Det opererer i møte mellom det sansbare og den sansende. Krefting skriver om en lignelse fra opplysningstiden; Skjønnheten sitter urørlig og stum på sin trone fordi ingen bevegelse kan gjøre henne vakrere. Hun er perfekt, og hennes perfekte fremtoning gjør all kreativ tolkning overflødig. Dette blir kjedelig i lengden. Men hos «jeg-vet-ikke-hvaet» er alt variasjon og bevegelse. Det nytter ikke å lete etter det. Det har tusen formet og ingen av de er faste. Man ser etter og leter etter dette gåtefulle, men kommer ikke til å finne det på noen annen måte og derfor kommer man ikke til å gå lei av det heller. Det ville ikke lenger være et «jeg-vet-ikke-hva» hvis man visste hva det er, dets natur er å være uforståelig og uforklarlig (Krefting, 2008, s. 114). Kan jeg lete etter dette gåtefulle når det ikke er mulig å finne? Likevel ønsker jeg i dette masterprosjektet å rette søkelys mot disse gåtefulle dukkene. Siden man blir mest grepet av det man aldri kan begripe, blir det

maktpåliggende å skrive om nettopp dette (Krefting, 2008, s. 115). Jeg strever med å forstå hva det er med de gåtefulle dukkene og det pirrer min nysgjerrighet og ønske om å finne ut av og skrive om dukker. Det er mer interessant å lete etter det gåtefulle som ikke lar seg definere, en å prøve å finne det vakre. Det blir fort kjedelig. Vakre dukker kan alle lage. Det er det gåtefulle ved dukkene som pirrer min nysgjerrighet og som også gir meg rom til å lage dukker uten en forventning om et resultat som kan måles på en skala ut fra hvor vakkert det er.

Dukker med ulike funksjoner

I dette masterprosjektet har jeg valgt å se på myke håndlagede dukker beregnet til bruk i barns lek. Karin Neuschütz skriver i boken «Lek med myke dukker» at «Stoffdukker er myke og gode, og fremdeles er disse blant barnas favoritter» (Kvisgaard, 2009, s. 8). Men det finnes så mange dukker utenom dette og en liten gjennomgang kan vise litt av det enorme mangfoldet som finnes av dukker.

Dukker som ligner på dukker, men som har en funksjon utenom lek, for eksempel dukker til bruk i undervisning. Den mest kjente er kanskje Anna som brukes i undervisning for hjerte-lunge-redning. Anna har størrelse og proporsjoner etter er voksen kvinne, men det finnes også en barnevariant. En annen kategori er dukker brukt i forskning. Et eksempel er dukker som blir brukt i krasjtester. Disse dukkene er like store og tunge som et menneske. Mannekengdukker som finnes i de fleste klesbutikker, kledd i siste mote, er en dukke vi ofte ser. De finnes i alle størrelser. Men vi ser kanskje oftest den som er formet som en tynn voksen dame. Et nytt marked som har dukket opp i de senere år er sexdukker, jeg velger å ikke kommentere dette noe videre i denne oppgaven. «Halvdukker» pynter opp bruksgjenstander som nåleputer eller bokser. Da er dukken innlemmet i tingen. Det kan være overkroppen til en dukke, hvor skjørtet er en nålepute. Så har vi dukker til bruk i ulike former for dukketeater. Marionetter, stangdukker, dukker til bruk i skyggeteater. Dette er et enormt tema som det er skrevet rikelig om for de som ønsker å fordype seg i det.

Pyntedukker

Noen av de funn som er gjort av etterligninger av menneskekroppen i miniatyr, mer eller mindre vellykkede, har blitt tolket av arkeologer, som idoler eller gudebilder. Små barn derimot ser leketøy. Kanskje disse figurene har vært begge deler? I antikken gikk unge greske jomfruer i høytidelig prosesjon til tempelet og ofret sine dukker og lekesaker til Artemis og Hera før de skulle gifte seg (Bang, *Har dukkene sjel?*, 1985, s. 9). Dukker ble brukt i overgangsrituale, der jomfruens siste handling før de blir gift er å kvitte seg med dukken. altså er de ikke barn lenger.

Bilde 7. "Dorulldukke" (eget bilde).

Dukken som var plassert øverst på et skap eller en hylle, som var til bare for å se på, men ikke røre. Dukken som har fått funksjon som pynt og ikke leke. Finnes det noe mer meningsløst for et barn? Eller som Karin Neuschütz skriver: «De var dukker for de voksne og var derfor i barnas øyne omgitt av en forunderlig glans» (Neuschütz, 1981). Jeg har møtt flere slike dukker i mitt liv. Souvernirdukker som står sirlig oppstilt i veggseksjonen. Dukker i selskapskjoler og bunader, til pynt for husets folk. Små dukker i kjoler med skjørt så store at de kunne gjemme en toalettrull (bilde 7), eller skjørt med lommer hvor det var plass til egg. Porselensdukkedamer i de nydeligste kjoler eller porselensdukkebabyer i dåpskjoler. Alle ment til pynt og ikke lek. Da jeg var alene på badet som barn, lekte jeg med bestemors dorulldukke (se bilde 7). Selv om det ikke var lov. Det var jo så meningsløst med en dukke som ikke skulle lekes med. Souvenirdukken jeg kjøpte på ferie på Lanzarote i 1982, fikk riktignok stå til pynt et par år før jeg måtte lirke av henne kjolen

for å finne ut hvordan klærne var laget og blitt så perfekt i fasongen. Etter det mistet den sin magi og ble kastet. Hadde jeg avslørt alle dens hemmeligheter?

Bilde 8. Boudoirdukke fra 1920- tallet.

Boudoirdukker (bilde 8) var stor mote på 1920- og 1930- tallet. Dukkene var håndlagede, og beregnet for voksne damer. Deres funksjon var å sitte på eierens seng og pynte opp. De er forholdsvis store, med flotte kjoler, sko og hodeplagg. Lange ben og armer med ledd. Hender og føtter var ofte laget i et annet materiale enn resten av kroppen og hodet. Ansiktet er detaljert, og håret dandert i flotte frisyre. Der voksne ser pyntegjenstand eller bruksgjenstand ser barn leketøy. En dukke det ikke er lov å røre, bare se på. Et barn vil trolig spørre hva som er poenget med en dukke som bare er til pynt.

Ulike typer dukker

Det finnes et utall ulike typer myke håndlagede dukker. Jeg har valgt ut noen dukker som møter mine kriterier om å være håndlagede og myke. Noen av dukkene har hode, armer og ben i et hardt materiale, mens kroppen er av tøy, mye likt Budoar-dukker og de hjemmelagede dukkene på 1800- og 1900-tallet. Da var det vanlig med annonser i avisen for porselenshoder, armer og ben som man kunne kjøpe og montere på hjemmelagede tøykropper (Halvorsen K.-B. V., 1983, s. 81).

Bilde 9. Porselenshoder fra 1900-tallet.

Bildet 9 viser dukkehoder fra 1900-tallet, i tre størrelser, med samme detaljer i fjeset. Likevel får man følelsen av at ansiktstrekkene på den minste dukken er mer diffuse. Er dette fordi strekene har samme tykkelse på alle hodene og dermed ser tynnere og mer detaljert ut på det store hodet? Det største dukkehodet har et blikk som oppleves klart. Det virker som jo mindre hodet blir – jo mer «diffus» blir ansiktet. Selv om detaljene er de samme, blir de mer utydelig på det minste dukkehodet. Hva gjør det med våre følelser for dukken? I boken «Dukkenes magi» forteller Bjørg Mykle om sine erfaringer som blant annet dukkemaker. Hun understreker viktigheten av dukkens øyne: «Øyne, I en dukkes ansikt er det først og fremst øynene – blikket – vi fester oss ved. Det er derfor spesielt viktig hvordan øynene utformes og plasseres» (Mykle, 1993, s. 55). Mykle råder dukkemakere til å gjøre ferdig dukken med øyne, nese og hår før man vurderer om dukken skal ha munn. Hun mener at dukken kan uttrykke alt uten munn og at en munn kan heller begrense dukkens uttrykk. Bestemmer man seg for å ha munn bør man lage den så nøytral som mulig for å gi dukken et så stort følelsesregister som mulig.

Empatidukker/terapidukker

Dukker som blir brukt i terapi er ofte myke dukker. Det være seg dukker til barn, demente eller andre som har behov for dukker. Pappa fortalte oss tidlig om «Lisebesta», hans bestemor, som var sterkt senil og bodde på gamlehjem. Der satt hun under trappen og lekte med dukken sin.

Waldorfdukker (bilde 10) er myke håndlagede dukker beregnet til barn, til bruk i barns lek og utvikling. Her kan barna lage dukkene selv eller voksne lage dukker til barn. Det finns flere dyktige Waldorfdukkemakere. Waldorfdukken går også under navnet Steinerskoledukke. I mange Steinerskoler lager barna dukker i barneskolen.

Bilde 10. Waldorfdukke.

En Waldorfdukke skal ha myk kropp og fleksible armer og ben. Dukken skal være enkel for å oppmuntre barns forestillingsevne og kreativitet. Derfor har dukken et lite tydelig ansikt uten ansiktsuttrykk. Hender og føtter er også bare svakt markert uten fingre og tær. Waldorfdukken er tradisjonelt fylt med ull. Det er fordi ull blir varmet opp av kroppsvarmen til den som leker med dukken og dermed føles dukken mer levende.

Rubendukken (bilde 11) ble utviklet av en svensk kunstner. Den er laget av økologiske materialer og er ca. 35 cm lang. Rubendukker er beregnet til bruk i terapi, av både barn og voksne. Demente kan ofte ha stor glede av dukker og Rubendukken er utviklet med hensyn til blant annet demente.

Bilde 11. Rubendukke.

Dukken er fylt med noe som gir den litt tyngde. Rubendukken har detaljer som fingre og tær og et detaljert ansikt.

Reborndukker (bilde 12) ser ut som nyfødte babyer. Dette er en hobby som oppsto i USA. I Norge er ikke miljøet så stort, men den finnes noen meget dyktige Reborn-dukkemakere i landet. Noen lager dukkene for sin egen del, som en hobby. Andre lager dukker for salg. Men, det kan virke som at dukkemakerne knytter seg til dukken de lager for å beholde eller selge. Noen presiserer at de ikke leker med dukkene sine. Men de har barnevogn, triller tur med dem, skifter på de osv. Andre er mer bevist på at de har dukkene for å fylle et behov som de ikke fikk dekket ved å få egne barn. Enten pga. de ikke kunne få barn eller fordi de valgte å ikke få barn pga. sykdom. Her er det tydelig å se menneskets trang til å menneskeligjøre ting.

Bilde 12. Reborndukke.

Reborndukkene er like lange og tunge som en nyfødt baby. Hode, armer og ben er malt for å ligne mest mulig på en levende baby. Det kan monteres inn puls og varme i dukkene

for de som ønsker en dukke som føles enda mer som en baby. Mange forstår ikke fasinasjonen for denne typen dukker. Folk utenfor miljøet kan ofte synes at Reborndukkene er ekle, de ligner for mye på babyer og noen synes de ser ut som døde babyer (Bøe, 2017). Mennesket har «alltid» hatt behov for å menneskeliggjøre ting. At noen velger dukker til dette formålet, er vel kanskje mer naturlig enn å gi et kjæledyr menneskelige egenskaper i form av å kle opp veskehunden med kjoler og smykker og kjøpe fine senger til dem. Hvem kan si at det ene er bedre eller mer naturlig enn det andre?

Skumle dukker

Skumle dukker er et kjent virkemiddel i filmer og bøker. En uskyldig leke som våkner til liv på natten og gjør utenkelige ting. En av filmene som virkelig tok av er filmene om Chucky. En søt uskyldig dukke på dagen (bilde 13).

Bilde 13. Chucky som vanlig dukke.

På natten våken Chucky til liv og sjelen til en seriemorder har besatt dukken (bilde 14)

Bilde 14. Chucky om natten.

Noen ganger blir dukkene skumle uten at det var intensjonen. For tiden herjer det en video på youtube hvor Tomas Edisons forsøk på å lage snakkende dukker kan høres. Det er barnerim lest inn av damer. Opptakene er over 100 år gamle og lydqualität er dårlig,

det er nok en av grunnene til at de blir oppfattet som skumle. Selve dukken er også urovekkende å se på (bilde 6), der den er avbildet uten klær og ser ut som halvt dukke og halvt robot (Spilde, 2011).

Men den skumleste dukken må være Cayla. Ifølge nettsiden shopping4net.com er dukken Cayla en interaktiv dukke som kommer til å bli ditt barns nye bestevenn. Cayla har langt blondt hår og trendy klær ifølge nettsiden. Den er 45 cm og egner seg for barn fra 4 år. Men det spesielle med Cayla er at hun er en interaktiv dukke. Når du snakker med Cayla og stiller henne spørsmål svarer dukken med en 7 årings personlighet og stemmen fra Siri. Men det er også mulig å hacke Cayla for de som ønsker det. Høsten 2018 gjør et NRK-team et eksperiment i samarbeid med mammaen til Signe 4 år. Signe får en Cayla dukke i gave. I en bil utenfor huset til Signe sitter programlederen og en sikkerhetsekspert. De kobler seg på dukken og begynner å snakke med Signe. Signe får beskjed fra «dukken» om at hun må komme ut i bilen så skal hun få godteri. Hun får også beskjed om at hun ikke må si noe til mammaen sin. Signe tar på seg sko og lue og går ut til den ventende bilen(bilde 15).

Bilde 15. Signe går ut med dukken Cayla.

Mammaen til Signe følger det hele på avstand. Hun var sikker på at Signe ville komme og si ifra at hun skulle gå ut, men det gjorde hun ikke (Alvestad, 2018). At Signe lyttet til og stolte på dukken viser noe av den tillitten og tryggheten som barn føler i forhold til dukker.

Dukker som skal beskytte

Noen dukker har en beskyttende funksjon som talismaner, amuletter og maskoter (bilde 16). Alle skal beskytte eieren og bringe lykke. De kan være formet som dukker eller ha andre former. Voodoo dukker kommer under denne kategorien. Voodoo er den tradisjonelle religionsformen i Haiti (Sommerfelt, 2018).

Bilde 16. Lykkeamulett som skal beskytte mot mareritt, 6 cm lang (eget bilde).

Mange tror at voodoo går ut på å strikke nåler i dukker som symboliserer fienden. Dette skal kaste en forbannelse over dem. Ekspertene på religionen hevder at dette ikke er riktig, men at dette tvert imot er en stor misforståelse (Carlsen, 2008). Jeg har sett voodoodukker brukt i filmer for å skremme og lage spenning. Men voodoodukker er kanskje først og fremst til for å hjelpe eller heale mottakeren. Mye lik talismaner, amuletter og maskoter er. På nett finnes flere oppskrifter på hvordan voodoodukker skal lages. Det skal helst brukes naturmaterialer. Når dukken fylles, skal den også fylles med noe fra den personen dukken er tenkt å hjelpe. Farger spiller også en viktig rolle. For eksempel står grønn for rikdom, hvit for healing, rød for kraft og blå for kjærlighet.

Håndlagde slaviske lykkedukker lages for å gi hell og lykke til mottakeren. Disse dukkene har hode, men ikke fjes. Dukkene kan være fra de enkleste enkle, laget av et stykke tøy, til de mer detaljerte med ulike tøybiter og broderte detaljer. Man skal ha mottakerens beste i tankene når man lager dem. Alt etter utforming, gis de i gaver til brudepar, nyfødte o.l. De slaviske lykkedukker på bilde 17 ligner på små barn som er reivet.

Bilde 17. Slaviske lykkedukker.

Dukker uten fjes er ikke så uvanlig som man kanskje tror. Amish er kjent for sitt levesett uten elektrisitet og moderne hjelpemidler. De er kjent som dyktige håndverkere og lager det meste de trenger selv, også leker og dukker. Amish dukker er tradisjonelt laget uten ansikt. Til å begynne med var dette, vist nok for at ikke ungene skulle sammenligne seg med den perfekte dukken, men være fornøyd med seg selv uten å sammenligne seg med andre.. Nå lages Amish dukker med fjes. Men de dukkene som selges er ofte uten ansikt fordi turister vil ha «den autentiske Amish dukken».

Dukker i lek

«Det er barnet selv som gjennom sin lek setter den eneste gyldne standard. Der hvor barn leker, ligger en hemmelighet begravet» (Andersson, 2001, s. 68) Har barn forstått det gåtefulle med dukken? Er det en evne man har som barn og mister som voksen?

Lek/ spill har en lang filosofisk tradisjon for å brukes som utgangspunkt for en måte å tenke om livet (Grøtta, 2011, s. 53). Begrepet lek/spill er vanskelig å definere, med en ting er sikkert: man kan ikke leke under tvang (Grøtta, 2011, s. 54). Så, selv om ikke leken nødvendigvis er lystbetont er den frivillig. Da filosofer bruker begreper lek/spill ulikt kan man i hovedtrekk dele det inn i to hovedmodeller. Man kan tenke på lek/spill som *repetisjon*, et uendelig spill uten mål, midte eller avslutning. Eller man kan tenke på lek/spill som *formidling*. At det formidler og medierer mellom to motsetninger, som så finner sitt harmoniske midtpunkt gjennom lek/spill (Grøtta, 2011, s. 54). Når barn har lært seg noe nytt lekes det ut. Denne nye ferdigheten blir i leken gjentatt i det uendelige. Et barn som nettopp har lært å gå, kan ta noen dansetrinn. Når barnet lærer å kle på seg selv, kan barnet kle seg ut «...barnet øver alle ferdigheter ved rytmisk gjentakelser. Det

leker seg inn i livet, og holder hele tiden øye med hva de voksne gjør – for en gang skal det selv bli voksen» (Krefting, 2008, s. 19). Når barn leker sammen, blir de enige om/forhandler om reglene i spillet/leken. De kan leke, gå ut av leken for å forhandle om reglene i leken, for så å gå tilbake til leken. Dette kan pågå gjennom hele leken eller om de leker ofte nok sammen kan de reglene, helt til leken skrifter karakter eller det kommer flere inn i leken som ikke kan reglene.

Man må også skille mellom de som setter *subjektet i sentrum for lek/spill*, og de som ser lek/spill som noe «*subjektet inngår i eller underlegges*» (Grøtta, 2011, s. 54). I denne sammenheng er det naturlig å tenke på dukken. Dukken som subjekt i leken som leken dreier seg om. Eller dukken som inngår i leken, som er en rekvisitt i leken. Grøtta understreker at vi må huske på at denne fremstillingen av leketeori er en grov forenklet fremstilling. Men den illustrerer noen linjer i lek/spill-begrepets historie.

I romanen «De elendige» skrevet av Viktor Hugo i 1862 kan vi lese:

Å leke med dukker er et av de viktigste behov for småpiker, og samtidig uttrykk for et av de mest yndefulle instinkter hos dem. Passe, pynte, kle på, kle av, kle på igjen, formane, skjenne, vugge, kjæle, bysse i søvn, innbille seg at de er (Hugo, 1930, s. 372).

I sitatet ser vi flere typer lek. Den gjentakende/repeterende leken der dukken er subjektet i leken. Som Walter Benjamin sier: «Den mimetiske trang kommer altså til utfoldelse i våre kunstneriske virksomhet, og den er drivkraften i alle former for lek» (Andersson, 2008, s. 34) Barn leker med dukker for å forstå livet og prøver å få liv i dukken. Walter Benjamin skrev at «Den mimetiske evne er altså en evne til å produsere og å oppfatte lignendeheter» (Andersson, Erfaring og mimesis. Et redningsmotiv i Walter Benjamins filosofi, 2017). Vi lærer ved å etterligne. Videre skriver han: «Barns lek er overalt gjennomtrukket av en mimetisk måte å forholde seg på, og dens område begrenser seg ikke bare til å gjelde hva mennesker gjør overfor hverandre. Barn leker ikke bare kjøpmann eller lærer, men også vindmølle og jernbane» (Andersson, 2017, s. 71). Et barn kan leke fly, det springer med armene ut og lager motorlyd. Bjørg Mykle sier at «Dukkene er den levende essensen av projisert rollelek og meget verdifulle bibringere av livserfaring» (Mykle, 1993). Rollelek kommer i kategorien mimicry og barns trang til å etterligne og herme.

Roger Caillois definerer spill i boken «Man, play and games». Her sier han at lek er gratis, usikkert og uproduktivt, men også regulert og «late som». Han har delt lek i fire kategorier. Agôn – «konkurransen», alea: «gambling», mimicry – «simulering» og ilinx – «svimmelhet». Under kategorien mimikry kommer blant annet barns overgangsriter og fremføringer av ulike slag. Lilnx innebærer blant annet å spinne/snurre rundt, dansing, ridning og svømming (se tabellen under) (Caillois, 1961).

	AGÔN (Competition) <i>Konkurranse/veddekamp Til ære for en guddom</i>	ALEA (Chance) <i>GAMBLIN</i>	MIMICRY (Simulation)	ILINX (Vertigo) <i>SVIMMELHET</i>		
Tumulter/ oppvigling av bråk Ukontrollert latter	<table border="1"> <tr> <td>Racing Bryting Etc.</td> <td>Ikke regulert</td> </tr> </table> Friidrett	Racing Bryting Etc.	Ikke regulert	Telleregler Krone eller mynt Å satse/vedde rulett	Barns overgangsriter Magi (trylling) Sisten, Krig Masker, Gjemsel	Barn "spinning" (snurre rundt) Hesteridning Svømming Dansing
Racing Bryting Etc.	Ikke regulert					
Fly med drage Tålmodighet Kryssord Puslespill	Boksing, Biljard Fekting, Dam Fotball, Sjakk Konkurranser, Sport generelt	Enkle, komplekse og pågående lotterier	Teater Fremføringer av ulike slag	Volador (trapesartist) Reisende karneval Stå på ski fjellklatring Balansere på line		
SPILL						

Tabell 1 Roger Caillois definisjon av spill/lek fra boken «Man, play and games».

Mimesis er et sentralt begrep i gresk filosofi og kan oversettes med «etterligning». Roger Caillois forklarer mimicry som en måte å rømme fra seg selv og være en annen for en tid. Mimicry og parodi utfyller hverandre i denne formen for lek. Mimicry flyter mellom barndom og voksenliv. Han skriver også at mimicry for barn er å etterligne voksne og deres handlinger. Derfor er miniatyrer så populære. Kopier av utstyr som de voksne bruker, maskiner, verktøy, huskeråd osv (Caillois, 1961, s. 21). Når mor stryker klær, kan barnet etterligne mor ved å bruke sitt miniatyrstrykejern til å stryke dukkens klær. Eller som Neuschütz fikk høre fra en liten pike: «- Du skjønner dukkene er slike minibabyer fordi mammaene deres er minimammaer!» (Neuschütz, 1981, s. 20)

«Grunntrekkene ved det mimetiske forhold til tingene er kanskje lettes å få øye på i det håndverksmessige arbeid (Andersson, 2008, s. 34).

« Barn har ofte begrenset mulighet til å skaffe materialer, det de har, er det konkrete og tilgjengelige. Leker er her og nå og krever umiddelbare løsninger» (Kvalbein, 2014, s. 43).

barn kan lage dukker av stumper av tre. Å plukke skjell som ble til husdyr var en vanlig syssel i min mors barndom, kuskjell var kyr, en type skjell var sauer, en annen var høner. I avfallsproduktene oppdager de det ansiktet som tingverdenen vender mot dem og bare dem (Benjamin, 2000, s. 23). Det er mange fellesnevner mellom en leke og et materiale, på samme måte som det er mye likt mellom leken og skapende prosesser (Kvalbein, 2014, s. 207).

Omtanken som blir lagt i en håndlaget dukke, det være seg en dukke tenkt til lek eller for lykke og hell har alltid blir verdsatt. Man skal ha mottakeren av dukken i tankene når man leger en slavis lykkedukke. I voodoodukker skal det være noe fra den personen dukken er tiltenkt. En undersøkelse gjennomført i 2015 viser at folk var villig til å betale mer for et håndlaget produkt hvis gaven var til en som var nær og kjær. Det var ikke viktig om håndverkeren eller kunstneren var kjent eller hadde personlig kjennskap til kunden. Holdningen var at håndlagede varer er gjennomsyret av kjærlighet, bokstavelig talt, noe masseproduserte varer mangler (forskning.no, 2015).

De første dukkene

«Noen av de eldste dukkene som ble funnet i Norge er laget av tre. Det er et materiale som alltid har vært tilgjengelig. Under utgravinger i Trondheim ble det funnet noen trepinner med hode på som stammer fra 1100-tallet (Enevoldsen, 1996). Man tror at disse har vært brukt som leker. Hvordan de eventuelt var «kledd» og hvordan de ble lekt med, er fremdeles en gåte» (Kvisgaard, 2009, s. 6).

På 1800-tallet kom dukker med stoffkropp. Disse var ofte fylt med sagmugg og hadde hode, hender og føtter av tre. Til å begynne med var de kledd opp i tradisjonelle klær og stilt ut. Mot å løse billett kunne man få se på dukkene satt opp i forskjellige tablåer (Kvisgaard, 2009, s. 16).

I Benjamins notater fra barndommen i Berlin skriver han om et hus/en bod med mekaniske dukker hvor folk kunne betale for å gå inn og se dukker som etterligner sener fra bibelen og kjente personer. Han skriver om “De forheksede elskende: En gyllen busk eller en gyllen flamme åpner seg i to fløyer. Der inne blir to dukker synlige. De vender hodene mot hverandre og deretter bort igjen, som om de betrakter hverandre med ufattelig forundring (Benjamin, 2000, s. 69). Ikke ulikt «Den standhaftige tinnsoldat» og danserinnene som endte sine dager i flammene i ovnen.

Bilde 18. Dukker av skinn på museum.

På digitalt museum fant jeg dukker fra 1820-40 tallet (bilde 18). Dukkene er 41 cm høye og 7 cm brede. Kroppene er sydd i skinn, ansiktet er av pappmasje med påmalt fjes. Håret er menneskehår. Dukkene er kledde i norske «Bondedrakter». Hva som har vært dukkens intensjon vet jeg ikke. Kan disse dukkene ha vært til utstilling, for å vise frem klærne? Ble de laget som leketøy eller ble de degradert til leketøy etter hvert som de ble slitt. Disse dukkene har nok overlevd tiden på grunn av materialene de er laget i. Hvordan det føles å ta på dem vet jeg jo ikke, jeg aner ikke om det går an å bøye på armer og ben, hvor tung eller lett de er. Men de er nok beregnet for å være fullt påkledd med forseggjorte dukkeklær.

«De fleste av de eldste dukkene er forholdsvis små etter nåtidens standard. De var sjelden større enn 20 cm og klærne var oftest sydd av stoffrester. Ansiktene var broderte eller malte, og håret var laget av tråd eller ullgarn. Oftest var de fylt med oppskårete filler, men senere ble det brukt vatt, ull, sagflishalm og annet som egner seg. Etter hvert kunne der kjøpes ferdige masker til ansikter. Disse var laget av stivt stoff eller celluloid. Maskene ble sydd på hodet og sømmen gjerne skult av en kyse. Noen har også strikket dukker, så her har det alltid vært spillerom for evner og fantasi» (Kvisgaard, 2009, s. 8)

De enkleste dukkene

I boken «Myke dukker» av Karin Neuschütz skriver hun om hvordan barn «leker seg inn i livet». «de laget de enkleste små modeller av mennesker – slik barn alltid har gjort det. En liten treflis eller en stein har fått liv og tripper omkring – den enkleste av alle dukker» (Neuschütz, 1981, s. 12). Som navnet sier dukke/dokke. En garndokke (bilde 19) eller

strådokke kan fort bli en dukke i et barns øyne. En fille eller et lite teppe som dokka kan vikles inn i så er det plutselig en liten babydukke.

Bilde 19. Bunt med garn, garnbunt, garndokke (eget bilde).

En Drolsunge (Halvorsen K.-B. V., 1983, s. 84) er en av de enkleste former for tøydukke som finnes. De er laget av to eller flere filler (bilde 20). Brett/rull en fille til en tett avlang rull, dette blir kroppen. Så tulle denne inn i en ny fille, litt slik babyer tulle inn i teppe og så har man en Drolsunge.

Bilde 20. Drolsunge (eget bilde).

Garndukker er som navnet tyder på, laget av garn (bilde 21). Dukken krever litt mer arbeid enn Drolsunge, men med litt garn skal det være enkelt å få til.

Bilde 21. Dukke av garn, garn dukke (eget bilde)

Dukker som overgangsobjekt

Ifølge den britiske psykoanalytiker Donald W. Winnicott (Winnicott, 1971, s. 2) er det velkjent fakta at barn leker med dukker fra tidlig alder. De fleste nybakt mødre har gitt barnet sitt en dukke, kosebamse, kanin eller lignende fra de var små. Og ofte knytter barnet seg til disse. Disse første «ikke meg» objekter som barn knytter seg til på veien via mors bryst til egen neve eller tommel i munn og så kanaliseres til en dukke. Etter hvert som spebarn vokser og utvikler seg «adopterer» de «ikke meg» eller «andre en meg» objekt. Disse objektene kan utvikle seg til en viktig del av det å roe seg ned, for å sove, og kan være til hjelp mot angst. Winnicott har kalt disse objektene for overgangsobjekt. Disse kan være viktig for barnet og i en overgangsperiode kan de ikke skilles. De fungerer som konkrete symboler for foreldrenes, objektenes, trygghet og varme, inntil barnet har mental kapasitet til å vite at foreldrene eksisterer også når de er ute av syne. De voksne som er rundt barnet, forstår og tar hensyn til dette ved å passe på at objektet blir med på reise ol. Blir disse vasket mister de mye av sin hensikt og verdi (i form av lukt og følelse.). Disse mønstrene som utvikler seg fra et tidlig stadie. De kan vare og utvikle seg utover i barndommen og kan bli meget viktig ved leggetid, eller når barnet føler seg ensom eller lei seg. Winnicott antyder at man kan se en begynnelse på disse stadiene mellom 4/6mnd til 8/12mnd (Winnicott, 1971, s. 3).

I forfatteren Anne Cat. Vestlys bøker om Lillebror og Knerten får vi et innblikk i Lillebrors verden som er som Vestlys småbarns univers ellers, ikke så mye barnlig opprør, men mer

preget av engstelse. Derfor er Knerten god å ha som kanal for uro. Knerten blir fortere sliten enn Lillebror. Det Lillebror viser av hensyn overfor Knerten er egentlig en form for egenpleie. Når tingene blir elsket, vil selv den mest handhendte bruk av dem oppfattes som et hengivent kjærtegn. Tingen fortæres av en slik behandling, men samtidig virket det som om de er inngitt med et styrket indre liv og denne deres indre styrke ser ut til å øke proporsjonalt med slitasjen utenfra. På denne måten blir tingene dødelige i en høyere forstand enn hva de var tidligere og dermed blir de i stand til å dele med oss det vemod som for oss er det største, nemlig vemodet over egen dødelighet» (Andersson, 2001, s. 220). Lottas grisebjørn og Winnicott overgangsobjekt som ikke kan vaskes for da taper de sin «verdi» (for barnet)

Med meg i denne sengen hadde jeg alltid dukken; alle mennesker må elske noe, og i mangel av verdige gjenstander klarte jeg å finne glede i å elske en falmet menneskekopi, rufsete som et lite fugleskremsel. Det er rart å huske med hvilket latterlig alvor jeg elsket denne dukken og halvveis innbilte meg at den var levede og i stand til å føle. Jeg fikk ikke sove hvis den ikke var tullet inn i nattkjolen min, og når den lå der trygt og varmt, var jeg forholdsvis lykkelig og forestilte meg at den også var det (Brontë, 1847 og 2009, s. 30).

Avsnittet er hentet fra en norsk oversettelse av boken Jane Eyre, skrevet av Charlotte Brontë i 1847. det er den foreldreløse Jane som forteller om sin oppvekst og hvordan hun «i mangel av noe bedre» elsker dukken sin.

Bilde 22. Elsket dukke klar for reparasjon.

I boken *Lotta fra Bråkmakergata* av Astri Lindgren møter vi Lotta 5 år. Da Lotta var 3 år fikk hun en tykk liten gris moren hadde sydd til henne av lyserødt tøy. Da var den «ren og rosa, nå var den skitten og så virkelig ut som en gris. Grisbjørnen sin var Lotta glad i. Den fikk sove hos henne hver kveld, og hun pratet svært med den» (Lindgren, 1964, s. 6). Jo mer slitt en kosebamse/dukke/objekt blir jo mer har det vært elsket og viktigere er det (og blir det?) for barnet.

Barn som knytter seg til overgangsobjekt kan ofte føle at dette er en venn som lytter og de kan snakke med. En fantasivenn som voksne kaller det. For barn er det virkelig. Men når mister vi denne evnen til å forestille seg. Er det i overgangen mellom barn og voksen?

I lekteorien til Roger Caillois plasserer han barns overgangsriter under *mimicry*. Det var Arnold van Gennep som etablerte begrepet i boken «*les Rites de Passage* som kom ut i 1909. Overgangsriter markerer forandring/overganger som sted, status og alder (Gennep, 1909/1999, s. 9). Russefeiring er et overgangsrite som markerer overgangen fra endt skolegang til jobb eller studier. I dette masterprosjektet er det barns overgangsriter det handler om. Når de unge jentene i antikken gikk i prosesjon til tempelet for å ofre sine dukker og lekesaker til gudene, før de skulle gifte seg, var vel dette det siste overgangsrite de opplevde som barn. Hugo beskriver noen av jentenes overganger i «*De elendige*».

Mens de drømmer og prater, lager bittesmått utstyr og barnetøy, små skjørt,
kjoleliv og nattkjoler, blir barnet til en liten pike og den lille piken til en stor pike og

den store piken blir kvinne. Det første barnet følger etter den siste dukken. en liten pike uten en dukke er nesten like ulykkelig og noe like meningsløst som en kvinne uten barn.» (Hugo, 1930)

Winnicott snakker om overgangsobjekt, barnet går fra å være ett med mor til å bli meg. Hugo skriver om barnet som blir liten pike, liten pike som blir stor pike, stor pike som blir kvinne og det første barnet følger etter den siste dukken. I antikkens Hellas måtte jentene ofre dukkene til gudene før de giftet seg. Noen overganger barn kan oppleve i dag er adskillelse fra mor, overgang til barnehage, noe de fleste norske barn opplever ca 1 års alderen, (noen tidligere). Overgangen fra barnehage til skole, skilsmissebarn, fra barn til ungdom til ung voksen.

Å leke med dukker – å stimulere fantasien

Om fantasi kan man lese på store norske leksikon på nett: det å forestille seg noe som man ikke kan se fremfor seg. Fantasi er bestemt av personens indre sjelsliv heller en av den konkrete ytre realitet. Man kan også knytte fantasi til måten forskjellige materialer og objekter blir behandlet i lek, forming og kunstnerisk aktivitet. Fantasi er en forutsetning for all skapende virksomhet.

Lille Cosett i «De elendige» hadde ingen dukke, men en liten tinnsabel på størrelse med lillefingeren hennes. sabelen «kan skjære salat og kutte av fluehoder» Denne svøpte hun i et tøyestykke og lekte at det var dukken hennes (Bang, Har dukkene sjel?, 1985, s. 30). Her viser Cosett både evne til fantasi og kreativitet. Hun bruker en miniatyrsabel til miniatyrdukke. Hun later som. Men senere i boken leser vi at Cosette får en dukke fra en fremmed:

«Cosette satte Cathrine på en stol og sig selv på gulvet foran den og satt der uten å røre sig, uten å si et ord, som i dype tanker. – «Jammen så lek da, Cosette,» sa den fremmede. – «Å! jeg leker» svarte barnet». (Hugo, 1930, s. 379)

Cosette sitter bare og ser på dukken og leken foregår i hode hennes.

Noen ganger er ikke fantasien nok. Noen ganger blir trangen til å finne ut hva som skjuler seg bak. Hva som er inni så sterk at barnet ødelegger leken. «Det største ønsket hos de

flESTE unger er imidlertid å trenge inn i og å se lekens sjel. ...når ønsket om å trenge inn til lekens sjel først er blitt plantet i ryggmargen, fyller det barnet helt ut i fingrene og neglene og slipper ikke taket før lekens eventyrlige liv er opphørt (Andersson, 2001, s. 216). Trangen etter å finne ut hva som er inni, hva er det som gjør at dukken lukker øynene, snakker eller beveger seg, er lett å kjenne seg igjen i. Selv satte jeg fyr på toalettbørsten for å finne ut om det var metall. Jeg husket spesielt godt disseksjonen av sovedukken for å finne ut hvordan øynene fungerte. Noe som resulterte i mye læring, men også en heslig og ødelagte dukke.

Dukker fra egen barndom

Jeg leter etter en gjenstand, en ting eller en dukke, som er viktig for meg og knytter meg til spesielle opplevelser. Det finnes ikke mye. Familien min flyttet mye da jeg var barn. Mamma var flink til å pakke bare det mest nødvendige til hver flytting og bestemor sendte resten til Polen på 80-tallet. De tingene jeg hadde, dissekerte jeg for å finne ut hvordan de var laget.

Bilde 23. Håndlaget miniatyr gyngestol (eget bilde).

Det jeg derimot finner, er spor etter dukker som har vært. Bilder, dukkesenger og en bitteliten gyngestol som jeg aldri fikk røre som barn. De er spor etter noe som har vært, men som ikke finnes lenger. Er det dette jeg leter etter? Det som har vært? Selv om ikke dukkene finnes lenger, så har de satt spor etter seg.

Bilde 24. Bestemors stue 1975 (eget bilde).

Sommeren 1975 fikk niesene Nina, Ann og jeg hver vår dukke fra bestemor. Hun hadde kjøpt tre like dukker og laget like klær til alle tre dukkene som vi jentene fikk når vi kom på sommerferie. På bilde 24 har de også like kjoler som bestemor sydde. Bestemor var 53 år denne sommeren. Barna var voksne og vi barnebarn kom bare på besøk i sommer- og juleferie.

Jeg har ikke minner om egne håndlagede dukker. Men i denne oppgaven er det akkurat det jeg skal se på, de gåtefulle dukkene som er håndlagede. Håndlagede dukkene i tekstil finnes det ikke så mange av. De har ofte blitt elsket til det ikke har vært mer igjen av dem. Kan det være at de ikke har hatt verdi for andre enn eieren og derfor er blitt kastet?

De som lager dukker

En ting er det å leke med dukker, en annen ting er å lage dukker. Jeg ønsker derfor å se på hvorfor de lager dukker og hvem de lager dem til?

I boken «Jakten på Norske dukker» leser jeg om *Kamslettdukkene* (se blide 25). Marit Larsdotter Bolme (født i 1854) fra gården Kamslett laget dukker av stoffrester. Dukkene ble veldig populære og ble solgt over hele bygda. Dukkene er møysommelig laget. Alle dukkene har ordentlige føtter og sko. Dukkene har detaljerte klær, kvinnedukkene har til og med underbukser og guttenes bukser er laget med «riktige» farger (mørk blå, brun og sort) (Enevoldsen, 1996, s. 16). Kropp og hode er stappet med filler, armer og ben er sydd av en tynn stoffrull. Hodet er av lyst stoff (hvitt eller naturhvitt). Ansiktene, er håndbroderte og alle dukkene har hodeplagg.

Bilde 25. Kamslettdukker, to strikkede og en sydd (til høyre).

Det er vanskelig å forestille seg hvordan hun har fått til dette. Dukkene er så små og dukkeklærne like små men allikevel detaljerte med skjørt og bukser hvor fallen er sydd opp med ørsmå sting. De er ikke større enn 8-12 cm. Selv om hun laget større dukker på bestilling. Klærne til dukkene var fargerike og moteriktige. Det blir spekulert i om hun kanskje bruket klær hun fikk fra barna sine i Amerika til dukkeproduksjonen. Det finnes også strikkede Kamslettdukker med stoffhode og brodert ansikt. De som er så heldig å eie en Kamslettdukke i dag tar godt vare på den.

Illustratør og kunstner *Michell Marie Housel* bor på øya Nantucket utenfor New York i USA (*Michelle Marie dancey pants disco*, u.d.). Det som begynte som en hobby, hvor hun laget dukker til venners barn, er nå blitt et levebrød (se blide 26). Dukkene er ca.

Bilde 26. *Dansey pants disco dolls*.

30 cm lange. Armer, ben og hode festes til dukkekroppen etter at de er stoppet med vatt. Dukkene har luer som dekker hodet (er den del av hodet) og ikke hår. Ansiktet er brodert på hvitt eller naturhvitt tøy med øyne, munn, kinn og to prikker til nese. De er laget i økologiske materialer. Alle dukkene har detaljerte klær og tilbehør som ryggsekk og skjerf. Dukkene blir laget av *Michell Marie* selv.

Jess Brown lager «*Rag doll*» (bilde 27). Hun startet med å lage dukker til sine egne barn. Filledukkene er laget i tøy og kledd opp i luksuriøse stoffrester. Dukkene er ca. 40 cm lange. Hode og kropp sys, som regel i naturhvitt, i et stykke. Armer og ben monteres på etter stopping. Dukkene har ikke hår, men en «lue» som er sydd fast på hodet. Ansiktet består av to stjerner til øyne og et hjerte til munn. Øynene er brodert, munnen er av filt. Dukkene har som regel kjole og tilbehør som strømper, veske og skjerf. Dukkene er blitt voldsomt populære og for å klare å møte etterspørselen har *Jess Brown* måtte ansette flere til å hjelpe henne å sy dukker. Men fjeset insisterer hun på å sy selv, for at dukken skal beholde sitt særpreg.

Bilde 27. Jess Browns "Ragg doll".

Jess Brown skriver i boken «The Making of a Rag doll», at en filledukke blir personlig i de øyeblikk du begynner å klippe og sy. Fargen på stoffet, formen på ansiktet og hår, alt er med på å gjøre dukken til din. Jess Brown har laget bok med mønster til sine dukker. Men hun mener at enhver som lager dukker etter hennes mønster vil uansett sette sitt personlige preg på dukkene gjennom de valg av materialer de tar for dukken (Brown, 2014, s. 52).

De som lager dukkeklær/ Å lage dukkeklær ga utdanning

I eventyret «Dukken i gresset» kan vi lese om Askeladden og alle brødrene hans som blir sendt ut i verden av faren sin for å finne seg en kone. Faren stiller en betingelse for konene deres og det er at «men hun skulle kunne spinne og veve og sy en skjorte på én dag» (Moe, 1995, s. 6). Askeladden finner ei som er så fin, men hun er lita som en dukke. Hun kan spinne og veve og sy en skjorte på en dag, det er bare at denne skjorta er veldig liten.

I boken Patterns of Childhood. Samplers from Glasgow Museums av Rebecca Quinton har hun samlet samplers, på norsk kalt navneduker, der den eldste er fra ca 1625. Navnedukene viser eksempler på ulike typer sting, motiver og monogram som jenter har laget. Enten for å øve eller for å ha som en mal. De varierer i størrelser, materialer og utforming. På midten av 1800 tallet begynte det å dukke opp en ny type sampler. På grunn av store omskiftninger i samfunnet. Industrien var i voldsom vekst og folk flyttet

fra landsbygda og landbruk inn til byene. Nå fikk mange barn utdanning med tanke på å kunne få jobb og tjene penger til livets opphold. Å være flink å sy var ikke bare et tidsfordriv for flinke piker, men som en mulighet til å kunne klare seg selv økonomisk (Quinton, 2005, s. 81). Den mest vanlige måten å øve på syferdighetene var å sy små kopier av klesplagg (se bilde 28). I tillegg til å lære diverse syteknikker, ulike måter å lage opplegg, legg og knapphull, lærte de også å lage mønster. Syprøvene som finnes fra den gang er svært detaljerte og helt lik et plagg i full størrelse.

Bilde 28. Jakke i miniatyr med alle detaljer.

En dag Lotta våkner og «har stått opp med feil fot» rømmer hun hjemmefra og flytter inn i uthuset hos naboen Fru Berg» (Lindgren, 1964, s. 7). På loftet hos Fru Berg finner Lotta en porselensdukke som heter Viola Linnea, som Fru Berg har «sydd forskrekkelig med klær til». Lotta glemmer alt annet og begynner å se over klærne til Viola Linnea og finner ut hva hun skal ha på seg. Den fineste kjolen i hvite broderier skal være «sillskapskjole» og bare brukes på søndager (Lindgren, 1964, s. 38).

Fru Berg har laget dukkeklær til en dukke i likhet med min bestemor.

Hva kjennetegner dukker?

I 1. del av forskerspørsmålet stiller jeg spørsmålet: Hva kjennetegner dukker? Går det i det hele tatt an å svare på dette spørsmålet? Jeg har valgt å se på de myke håndlagede dukkene. Men hva har jeg funnet ut? Hva er det som gjør at en dukke er en dukke? Denne delen av masterprosjektet har vært teoretiske undersøkende, der jeg har studert dukkehistorie, noen håndlagede dukker, de som lager og de som leker med dukker. Finner jeg noen likhetstrekk? Noe de har til felles? Dukkene er vanskelig å definere. Men

jeg ønsker likevel å peke på noen kjennetegn som jeg kan ta med meg inn i neste fase. Der jeg gjennom praktisk skapende arbeid med dukker, prøver å invitere til lek.

Selve *fasongen* på dukkene er like, alle har de kropp med hode. De fleste har også to armer og to ben. Størrelsen, materialene og fargene varierer, det samme gjør måten delene blir satt sammen på. Noen lages i et stykke, andre får hode, armer og ben montert på til slutt. Den største dukken jeg har funnet er Budoar dukken. Disse var vanligvis mellom 50 og 60 cm lange og er laget for å sitte. Armer og ben var også lange og gjerne med «ledd» som gjorde det enkelt å dandere dukken til å sitte fint på sengen. Jess Browns Rag doll har flere likhetstrekk med Boudoirdukken. Den er riktignok «bare» ca. 40 cm. Med lange armer og ben og utformingen av «håret/hatten» på dukken gir meg en følelse av 1920-tallets mote og dukkene har luksuriøse klær og tilbehør. Rag dolls har i motsetning til Budoar dukker et lite detaljert ansikt. To stjerneøyne og et filthjerte til munn. Michell Maries dukker er ca. 30 cm. De har også lange armer og ben, men klesstilen er en annen og minner mer om små piker og gutter. De har detaljerte, broderte ansikter med øyne, munn, nese og kinn. Waldorfdukken har kortere armer og ben, men er allikevel fleksible. Den er fylt med ull for at den skal være myk, og kunne bli oppvarmet av kroppsvarmen til den som leker med den og dermed også gi varme til den som holder dukken. Ansiktet er bare så vidt markert med broderte øyne (2-3 sting med farget tråd) og en strek til munn. Rubendukken har lengre armer og ben og detaljer som fingre og tær. Reborndukken står her i en særstilling; den har hode, armer og ben i et annet materiale. Det har også boudoir dukken, men ikke i den detalj og menneskelige måten som Reborn dukkene har. Dukken ligner så mye på en baby, har samme størrelse og tyngde at mange synes det er skummelt. Kamslettdukkene er små, fra 8–12 cm. De ligner mer på amuletter i størrelse. På tross av størrelsen, har de detaljerte klær og sirlig broderte ansiktet. Amuletter skal lages med mottakerens beste i tankene. De er som regel små i størrelse. Ellers er fasong og fremgangsmåte opp til den som lager de.

Men, ingen regel uten unntak. Alle dukker har kropp og hode, selv om teknikk og materialer varierer. Men hvor detaljert armer og ben er varierer. De fleste har armer og ben som stikker ut av kroppen. Men noen av de minste dukkene har bare kropp og hode. Man kan da stille seg spørsmålet om de fortsatt er dukker?

Jeg har funnet store variasjoner i hvilken *funksjon* dukken har. Der voksne ser en pyntegenstand, ser barn ofte en leke. Små barn har overgangsobjekt, men hva med andre overganger og overganger der dukken er en viktig del? Et er små barn som bruker dette overgangsobjektet i en periode til trøst og angstdemper, men hva med jentene i antikken som ofret dukkene sine til gudene i tempelet før de skulle gifte seg? Hvilken funksjon hadde dukkene da? Selv om mange av overgangsritene våre er blitt borte, har vi fortsatt noen, slik som bursdager. Så har vi de voksne som lager dukker, når de lages for å gis bort i bursdagsgave til et barn er det jo en del av overgangsrite.

Vi lærer om livet gjennom lek, gjennom leken forstår vi livet. Vi etterligner, hermer, spiller ut roller, forhandler om regler i leken og leken er livet.

Livet er fullt av overganger. Fra vi blir født og er en del av mor, til vi begynner å lære at jeg og mor er to forskjellige enheter. At babyen blir barn, at barnet blir liten pike eller gutt. At liten pike eller gutt blir stor pike eller gutt. Som blir ungdom, ung voksen osv. Igjen ser jeg til sitatet fra De elendige. «Mens de...lager bittesmått utstyr og barnetøy, små skjørt, kjoleliv og nattkjoler», blir barnet til en liten pike, den lille piken blir til en stor pike som blir til kvinne og det første barnet følger etter den siste dukken. Kanskje det går å si at det følger dukker etter det siste barnet Noen laget dukker til egne barn, noen for å gi i gave til venners barn. Noen lager dukker for å tjene til livets opphold. Men jeg tror det ligger noe annet i bunnen først. En trang til å skape. Mimicry flyter, som vi leste tidligere, mellom barndom og voksenliv.

De som lager klær til dukkene, hvem er de? Det er ikke bare de som kan sy fra før eller de som skal øve på sy-ferdigheter. Noen ganger er det barna selv som ut fra et behov skaper noe ut ifra de materialer de har tilgjengelig.

4. Lage dukker og invitere til lek

I dette kapittelet har jeg undersøkt del to av problemstillingen: hvordan kan jeg bruke kjennetegnene til dukker til å lage dukker og invitere til lek? Ved å bruke det jeg har funnet ut i del 1 har jeg laget dukker, jeg har møtt barn, unge og voksne og jeg har lekt med dukkene selv. Jeg har valgt å strikke dukkene. Det gjorde jeg etter erfaringene fra ESP som jeg tok med meg inn i dette masterprosjektet. Følelsen de strikkede objektene gir i hånden med strikk i mykt garn i forhold til tøy. Det trenger heller ikke å bli sømmer i en dukke som er strikket. Formen forandres ved øking og felling i strikkingen, i motsetning til å sy, hvor man bruker innsnitt og sømmer. Jeg testet ut garn, fyll, farger og former. Jeg snakket med/intervjuet Mali på 8 år og to grupper med barn/unge for å se om dukkene kan invitere til lek. Jeg har også hatt møter med voksne, men de har vært spontane og ikke planlagte.

«Den mimetiske trang kommer altså til utfoldelse i våre kunstneriske virksomhet, og den er drivkraften i alle former for lek» (Andersson, 2008, s. 34)

Utprøving av garn og størrelser

Før det praktisk skapende arbeidet startet, satte jeg noen enkle rammer for meg selv som jeg skulle holde meg innenfor:

- Dukken skulle strikkes. Det skulle skje uten mønster.
- Det var ikke lov å rekke opp noe som allerede var strikket.
- Fargene som ble brukt skulle illustrere hud.

Noen av kjennetegnene ved dukker er enkle å forholde seg til. En minikopi av et menneske. Kropp hode, to armer og to ben. Med utgangspunkt i erfaringer fra ESP vet jeg at alpakka ga den følelsen jeg ønsket med en tett strikk som er myk å ta på. At armer og ben skulle strikkes for seg og monteres med trykknapper var også etter erfaring fra ESP som jeg tok med i videre arbeid. På tross av disse erfaringene jeg hadde med meg ønsker jeg å prøve ut en type garn som toves lett og gir et jevnt og mykt resultat etter vask og tov. Jeg ønsker en tett strikk, dette blir dukkens hud, så jeg vill ikke at den skal være grov, hverken å se på eller å ta på. Det skal føles mykt og god å ta på. Være myk i hånden og mot kinnet.

Utprøving av garn

Jeg startet med å prøve ut tynt ullgarn som egnet seg til toving. Tanken var at dukkene kunne strikkes ferdig, stappes og vaskes/toves og slik gi en ferdig dukke som var godt stappet, var myk og hadde en jevn strikk. Jeg strikket tre baller i ull, for så å stappe de og tove de på ulike måter.

Bilde 29. Toving av tynn ull, med og uten fyll (eget bilde).

Til venstre på bilde 29 er den første ballen som ble fylt med vatt, vasket i maskin og tromlet i 10 min. Ballen i midten ble fylt, vasket, og tørket i trommel i 30 min. Ballen til høyre ble vasket og tromlet i 30 min uten fyll, før den ble fylt med vatt. Ballene er fra ca. 7 til 9 cm i diameter. Ballen til høyre, som ikke var stappet når den ble vasket, ble også mest tovet og tett i strikken. De andre var like når de hadde vært gjennom behandlingen selv om de hadde vært forskjellig lengde i vaskemaskin og tørketrommel. De var mykere å ta på etter vask, men ikke slik alpakka er. Fyllet vises mellom maskene, det trenger ikke bety noe, men jeg var ute etter en tett strikk hvor garnet fylte maskene og fyllet ikke vises.

Bilde 30. Strikket tynt ullgarn, før og etter vask (eget bilde).

Bilde 30 viser forskjellen på det tynne ullgarnet før og etter vask. Til venstre ser vi en dukkekropp før vask. Strikken er ujevn, og eventuelt fyll vil vises gjennom maskene. Når den blir vasket og så stappet er strikken så tett at fyllet ikke vises gjennom strikken (dukkekroppen til høyre). Selv om garnet blir mykt etter vask er det fortsatt litt stivt, spesielt når det blir sammenlignet med alpakka. Tynn ull blir mykere etter vask, men ikke

så mykt som jeg ønsker. Jeg går derfor tilbake til alpakka for å få den følelsen jeg er ute etter.

Test av ulike typer garn

Jeg testet ut hvordan forskjellige typer alpakka garn fyller maskene. Garnet ble strikket på den pinnestørrelsen som er anbefalt for garnet. Når jeg går nært på er det lett å se forskjell på strikken. På bilde 31 ser vi til venstre alpakka strikket på pinne nr. 3,5. i midten er det tynn alpakka strikket på pinne nr. 3 og til høyre silke alpakka strikket på pinne nr. 2.5. Alle prøvene i dus rosa.

Bilde 31. Ulik tekstur i strikk med ulikt garn og pinner (eget bilde).

På nært hold ser vi at maskene blir mindre med tynnere garn og tynnere pinner. Silke alpakka ser glattere og blankere ut. Alle tre prøvene ser tette ut i maskene. Fyllet vises ikke igjennom strikken. Men prøven til høyre har (naturlig nok) mindre masker og en «finere» strikk enn de to andre.

De første dukkene, nr. 1-5

I strikk er det vanlig med en oppskrift som man følger til å nå et mål, få ønsket resultat. Jeg jobber uten oppskrift, men har en intuitiv tilnærming til det å strikke dukker.

Selv om jeg har gjort noen strikkeprøver for å se på tetthet i stikken bruker jeg ulikt garn når jeg strikker de første dukkene. Her er det størrelse og fasong som blir prøvd ut. På bilde 33 ser vi fem dukker i ulik størrelse, farger og garn. Til de minste dukkene trengtes det knapt et nøste garn. Til den største dukken gikk tre nøster garn. På bilde 32 ligger dukkene i rekkefølge etter når de ble laget, med den første til venstre og den (foreløpig) siste til høyre. Fargene jeg bruker er i en dus skala, naturhvit, lys rosa og beige, tanken er at det skal ligne på hudfarge. Jeg laget ikke skisser før jeg begynner. Men jeg viste fra erfaringer fra ESP at kropp og hode skulle strikkes i et.

Bilde 32. Fem dukker i ulike materialer (eget bilde).

Armer og ben ble strikket for seg og montert etterpå. Størrelse, fasong og lengde på armer og ben blir tilfeldig. Dukkene ble strikket uten annen tanke en at hode og kropp

skulle strikkes i et og hode skulle være større i omkrets enn kroppen. Armer ca. like lang som kroppen og bena litt lengre en armene.

Dukke nr. 1

Bilde 33. Dukke nr. 1 i tovet tynn ull (eget bilde).

Dukken er strikkes i tynn ull i lys rosa på pinne nr. 3, så tovet før den ble stappet med vatt. Dukken er 19 cm lang. Kroppen, ben og armer er rett. Når kroppen blir stappet blir den nesten rund. Kroppen er 1-2 cm lengre en bena. Dette gir inntrykk av en dukke med «barnekropp». Selv om garnet blir mykere etter toving er det fortsatt ull og stikker litt når man tar på den. Hodet er stort og tipper litt forover når dukken blir holdt i hånden. Den kan sitte uten støtte.

Dukke nr. 2

Bilde 34. Dukke nr. 2 i alpukka (eget bilde).

Dukken er strikket i alpukka lys rosa på pinne nr. 3. Den er stappet med vatt. Dukken er 39 cm lang. Kroppen er rett. Bena har fot og er lengre enn kroppen. Armer med hånd. Dukken ser litt pussig ut med de lange bena. Garnet dukken er strikket i er myk å holde i. Hodet holder seg oppreist når dukken sitter.

Dukke nr. 3

Bilde 35. Dukke nr. 3 i alpakka (eget bilde).

Dukken er strikket i tynn alpakka lys grå på pinne nr. 3. Den er stappet med vatt. Dukken er 42 cm lang. Kroppen er størst nederst, ca. midt på kroppen er det felt 8 masker, før resten av kroppen strikkes ferdig. Bena er rette. Armene er med hånd. Dukken ser velproporsjonert ut. Garnet dukken er strikket i er myk å holde i. Hodet holder seg oppreist når dukken sitter.

Dukke nr. 4

Bilde 36. Dukke i løst spunnet alpakka (eget bilde).

Dukken er strikket i brun kabelspunnet (løst spunnet) alpakka på pinne nr. 3. Den er stappet med vatt. Dukken er 48 cm lang. Kroppen er rett. Bena har fot og er lengre enn kroppen. Armer med hånd. Hodet virker stort i forhold til kroppen hvis jeg sammenligner dukkens proporsjoner med proporsjonene til et menneske. Hodet holder seg oppreist når dukken sitter. Dukken føles formbar. Garnet er tett og mykt. Men litt loddent. På grunn av det løst spunne garnet og små pinner vises ikke maskene så godt og overflaten virker tovet. Dette gjør dette til min favorittdukke så langt.

Dukke nr. 5

Bilde 37. Dukke nr. 5 i tykk og løst spunnet alpakka (eget bilde).

Dukken er strikket i tykk alpakka hvit på pinne nr. 3. Den er stappet med vatt. Dukken er 55 cm lang. Kroppen er innsvinget i midjen, noe som gir en kvinnelig form. Bena og armene er rette og er lengre enn dukkekroppen. Bena på dukken er festet ut på siden av kroppen. Dette gjør at dukken ser litt pussig ut når den ligger eller henger på veggen. Men dukken sitter godt. Den tykke alpakkaen er løst spunnet og gir en tett strikk. Dukken er myk og god å ta på, men er litt stor.

De fem første dukkene har flere likhetstrekk forskjeller. De er alle strikket, i ulike men duse jordfarger. Størrelsen og garnet varierer, det gjør også lengden og utformingen av armer og ben. Men hode og kropp er strikket sammen og armer og ben er montert med trykknapper.

Hvilken betydning har armer og ben

Utprøving av arm, med og uten hånd.

Bilde 38 viser prøver på ulike varianter av armer og ben for å se om det har noen innvirkning på dukken. På de første fem dukkene er det fra helt rett arm (nr. 1 og 5), liten økning i slutten av armen som skal være hånd (nr. 3 og 4), til at det er brodert for å markere tommel og hånd (nr. 2).

Bilde 38. Ulike måter å lage arm på (eget bilde).

Mali fester seg ikke ved hendene på dukkene når hun ser de. Jeg tenker derfor at det ikke er så viktig å dukken har en markert hånd, det tar også mer tid å strikke en hånd på armen en bare å strikke en rett arm. Kamslettdukkene, Dancey Pants Disco doll og Rag doll har heller ikke hånd på armene.

Bilde 39 viser utprøving av ben, med eller uten fot. På de første fem dukkene prøver jeg ut to varianter av ben. Helt rett ben (nr. 1,3 og 5) og ben med hel og fot (nr. 2 og nr. 4)

Bilde 39. Ulike måter å lage fot på (eget bilde).

Mali kommenterer at dukkene bør ha fot, når hun ser de første gang. Jeg tenker derfor at det er viktig for dukken at den har fot, men kanskje det finnes en mindre tidkrevende måte å lage den på. Dancey Pants Disco doll og Rag doll har heller ikke hånd på armene. De små Kamslettdukkene derimot har føtter og sko.

Montering av armer og ben

Jeg monterer armer og ben, ved å feste dem, men trykknapper (se bilde 40). Dette var noe jeg begynte med i forprosjektet ESP. Hvor trykknappene blir montert er med på å skape form og karakter til dukken.

Bilde 40. Montering av trykknapper (eget bilde).

Trykknappene gir dukkene bevegelige armer og ben. Dess større trykknapp, dess bedre sitter armer og ben. Hvor armer og ben blir plassert på kroppen, gjør mye med utseende til dukken. Spesielt plassering av bena. Blir de montert rett under kroppen ser det fint ut på dukken når den ligger på bordet eller henger på veggen. Men det gjør det vanskelig å få den til å sitte, bena kommer i veien. Blir bena plassert med litt avstand mellom og litt opp på siden av dukkekroppen blir de med på å stabilisere dukken. Det gjør det lettere å få dukken til å sitte. Bena virker kortere i forhold til kroppen og det ser ikke like bra ut når dukker ligger på bordet eller henger på veggen. Men når dukker får på klær, vises ikke plasseringen eller trykknappene.

Bilde 41. Sittende dukker (eget bilde).

Bildet 41 viser hvordan de fem første dukkene sitter i rekkefølge med dukke nr. 1 til venstre og dukke nr. 5 helt til høyre. Dukke nr. 1 har så stort hode at både kroppen og hode lener seg forover. De andre dukkene klarer å holde hodet oppe, også dukkene 4 og 5 som har store hoder, men har allikevel bedre holdning enn dukke nr. 1. Kan det være på grunn av garnet de er strikket i? Er det med på å holde dukkekroppen og hodene oppe? Eller er det måten dukken er fylt på som er avgjørende? Dukke nr. 2 og 3 er begge strikket i alpaka og på samme pinnetykkelse, men de har litt ulik fasong og størrelse. Den rosa (nr. 2) er mindre og har lange tynne ben. Den grå (nr. 3) er lengre i kroppen. Den grå er rak i ryggen og det føles som den ser rett på meg. Dukke nr. 1 (til venstre) som er strikket i ull med stort hode, ser du som den riktig skammer seg der den sitter. Men det er jo ikke dens feil at hode er så stort. Man må jo bare gjøre det beste ut av det man har fått. Dukke nr. 4 som er strikket i løst spunnet alpaka virker sjenert, men den er veldig hyggelig å ha med å gjøre. Den sitter fint, armer og ben kan lett justeres. Dukke nr. 5 er nesten for stor for de andre. Det virker som den har vokst fra de andre. Den tar seg godt ut som pynt, men er litt uhåndterlig på grunn av størrelsen.

Inviterer dukkene mine til lek

Etter å ha laget de fem første dukkene tar jeg kontakt med en jente på 8 år, for å se om jeg kan få tilbakemelding fra henne på dukkene mine. Inviterer dukken til lek? I så fall; hvordan inviterer de til lek?

Jeg kjenner godt Mali. Hun er min yngste venninne – nå 8 år. Jeg tar dukkene jeg har laget med meg til Mali, for å høre om dette er noe å jobbe videre med i dette masterprosjektet. Vi sitter ved kjøkkenbordet. Mammaen til Mali sitter også sammen med oss. Vi pleier å sitte slik, å prate om løst og fast. Praten går løst og Mali er ikke sjenert selv om mammaen hører på når vi snakker. «Kan du hjelpe meg med et prosjekt jeg jobber med» spør jeg. Jo det kan Mali. «Hva skal jeg gjøre da» spør hun. «Kan du se på disse dukkene, ta og kjenne på dem og si hva du synes om dem» spør jeg. I løpet av samtalen tar Mali på alle dukkene, stryker, kjenner, løfter på dem. Så oppdager hun at armer og ben kan tas av og på. Dette liker hun. «Hva tenker du om dukkene mine» spør jeg. «Jeg liker at man kan ta av armer og ben. Og så liker jeg de som har fot. Dukkene bør ha føtter» sier hun. På forhånd har jeg gjort meg opp en mening om hva Mali kommer til å like. Jeg er sikker på at hun kommer til å like den brune dukken best. Den er strikket i et loddent og mykt garn og har en fin fasong synes jeg. «Hvilken liker du best» spør jeg. «Det er denne» sier Mali og holder opp den grå (dukke nr.3). Det forundrer meg på grunn av fargen, garnet og fasongen. «Kan jeg få den når du er ferdig med prosjektet?» Spør hun. «Hvorfor liker du den best» spør jeg. «Jeg vet ikke» svarer hun. Når Mali oppdager at armer og ben kan tas av og på begynner hun å prøve ut dette. Alle dukkene mister armer og ben. Noen dukker får armene til en annen dukker osv. Her er dukken i sentrum for leken slik Grøtta sier når hun plasserer subjektet i sentrum for leken eller subjektet inngår i leken(Grøtta, 2011). Mali inviterer meg inn på rommet sitt. Hun har noen ting hun gjerne vil vise meg. Når vi kommer inn legger jeg merke til at det ligger en myk kanin i sengen. Det er tydelig at den har vært kost mye med, han ser litt slitt ut. På en stol ved fotenden av sengen sitter en stor dukke i plast med finkjole på. «Hvorfor har du kaninen i sengen og ikke dukken?» Spør jeg?» «Fordi dukker er harde og kalde. Kaniner er myke. Og så liker barn dyr» svarer Mali. Kaninen er (for tiden) Malis overgangsobjekt. Et objekt som hjelper henne å roe seg ned, trøst, kos når hun skal sove. Mens dukken på stolen går inn i projisert rollelek. Dukkan kan både være i sentrum for leken men også inngå i lek. Å leke med dukker, kle av, kle, på, børste håret kan også repeteres, en lek uten begynnelse, midte eller slutt.

Dette første møte med Mali får meg til å tenke på Lotte i bråkmakergata. Hun har Grisbjørnen som ligger i sengen sammen med henne. Når hun rømmer hjemmefra og flytter inn på loftet hos naboen, finner hun en dukkeseng. Den skal bamse få sove i bestemmer Lotta. Men så finner hun den fine porselensdukken Viola Linea og det går en lettelse gjennom Lotta når hun bestemmer at Viola må selvfølgelig sove i egen seng og bamse må ta til takke med å sove sammen med Lotta i hennes seng. Den myke, litt slitte kaninen/grisbjørnen er best som trøst og kos. At Malis synes dukkene bør ha føtter, gir assosiasjoner til Kamslettdukkene. De har rette armer laget av en rull med stoff. Det samme er bena, men de har alle føtter og sko. Mali liker den grå dukken best (nr.3 i midten av bildet) og jeg liker den brune dukken best (nr. 4 til høyre for den grå) men begge har vi problemer med å sette ord på hvorfor. Er det det gåtefulle, dette «jeg-vet-ikke-hva» som viser seg for oss?

5 hvite dukker, nr. 6- 10

Nå har jeg prøvd ut like typer garn og ulike typer størrelse og fasong på dukkene. Det tar litt tid å strikke dukker. Jo større de er, jo lengre tid tar det. De neste dukkene strikkes derfor litt mindre, i håp om å få prøve ut flere varianter av dukker.

Bilde 42. Dukkekropper i naturhvitt og hvitt (eget bilde).

Jeg bruker silke alpaka og strikker fem dukkekropper (se bilde 42). Jeg strikker tre dukker i naturhvit og to i hvit silkealpaka. Av dukkene på bilde 42 er de tre til venstre strikket i restegarn. Dette gjør at garnet er løst tvunnet og fyller maskene godt. De to dukkene til høyre er strikket i ny og hvit alpaka silke. Samme mønster, men forskjellig størrelse på pinnene.

Bilde 43. Dukkekropp i hvit alpakka silke samme mønster, ulike pinner (eget bilde).

Dukkene er strikket med samme maskeantall og antall omganger, men med forskjellig tykkelse på pinnene (se bilde 43). Jo tynnere pinner, jo tettere strikk, men også mindre dukker. Jeg liker strikken i den lille dukken. Den er tett og føles glatt å ta på. Silkealpakaer har litt glans i seg og er ikke lodden. Den føles god å ta på. Det er det nærmeste jeg kommer til mitt ønske om «glatt hud» på dukken.

Her tar jeg avgjørelsen om å jobbe videre med de tynneste pinnene (nr. 2) i silke alpaka. Men jeg vil ikke jobbe videre med hvitt. Det minner meg for mye om porselensdukker og det vil jeg ikke. Neste dukke (bilde 43) blir strikket i rosa silke alpaka, etter samme mal som de fem hvite. Nå får dukken armer med hender og ben med føtter på. Dette blir dukke nr. 11 (se bilde 44).

Dukke nr. 11

Bilde 44. Dukke nr. 11 (eget bilde).

Dukker er strikket i en klar rosa farge med hender og føtter. Dukken er 17 cm og er fylt med vatt. Selv om den er rosa føler jeg at dukken er maskulin i formen. Hendene er store i forhold til resten av kroppen. Jeg liker dukken, størrelsen er fin og jeg tenker at med små justeringer kan jeg bruke dukke nr. 11 som mal for videre arbeid.

Møte med 6-10 åringer og 12-15 åringer, ny invitasjon til lek

I møte med Mali fikk jeg flere svar enn jeg hadde regnet med. Jeg tok derfor kontakt med en gruppe barn og unge som møtes med jevne mellomrom, for å høre om jeg kunne få møte dem og presentere masterprosjektet. Jeg håpet at jeg etter å ha snakket med og observert barna og ungdommene skulle sitte igjen med en større forståelse for hva det er med disse gåtefulle dukkene. Jeg hadde med meg objektene fra ESP og de fem første dukkene (se bilde 39)

Jeg møtte ungdommene først og startet med å presentere meg og fortalte hva jeg jobbet med. Jeg viste frem dukkene, fortalte hvordan de var laget og hvilke materialer jeg hadde brukt. Så la jeg dukkene og objektene fra ESP på et bord og inviterte de frem til bordet for å se og ta på. Samtidig som de kommer frem og begynte å utforske det som lå på bordet prøver jeg å få i gang en samtale. Jeg spurte om noen kunne huske at de hadde dukker eller kosebamsen da de var små. De snakket ikke så mye, men begynte å bygge med objektene og etterhvert ble de mer og mer ivrige og de begynte å snakke og tenke tilbake på egen barndom. «Jeg har aldri lekt med dukker» sa en gutt på 15 år.

Bilde 45. Er dette pupper? (eget bilde).

«-men se på meg nå» fortsatte han, mens han satte sammen en dukke. «Er dette pupper?» spurte han og holdt opp noen objekt. «De kan være det du vil at de skal være» svarte jeg (se bilde 45). Etter hvert kom han på at han hadde en bamse han var veldig glad i da han var «liten». Jentene startet litt mer forsiktig. Den store hvite dukken var den

første jentene tok og la i armkroken. Men den ble snart forkastet til fordel for de mindre dukkene eller noe de har bygget selv av objektene. De tok på og kjente på objektene før de valgte ut noen og satte de sammen. De plasserer «byggverket» i armkroken og prøver ut hvordan de passer der (bilde 44). Guttene starter med å konstruere dukker og gikk over til actionfylt lek. Dukker og objekt fikk luftturer opp i taket og gjorde akrobatiske stunts.

I denne gruppen startet jentene raskt med mimicry – å herme etter voksne. De legger dukken i armkroken som om de holder et lite barn. Den hvite dukken blir forkastet til dette formålet. Den er for stor og har ikke rette kroppen. Den hvite store dukken har midje/kvinnekropp. En av jentene tok en mindre dukke med rund kropp som hun bar på, mens en annen bygde seg en dukke av objektene. Dukken fikk rund kropp og små hender. Jenta plasserte den ene dukkehånden slik at den holdt om tommelen hennes, slik man ofte gjør med en baby (bilde 46). Er det slik av «minibabyene måtte passe minimammaene»? Guttene startet med å bygge med objektene og gikk så over til å gjøre akrobatiske øvelser med dukkene. En lek der de later som. Projisert rollelek. Der de prøver ut ting på dukken.

Bilde 46. Passer den i armkroken tro? (eget bilde).

Etter møte med ungdommene gikk jeg over til neste rom hvor gruppen med de yngste barna var. Disse barna hadde en litt mer forsiktig tilnærming til dukkene og objektene. «Kan vi ta på dem?» «Hva hvis vi ødelegger de?» Spurte de, før de turte å røre ved

dukkene. Jeg svarte at de nok ikke klarer å ødelegge dem, men hvis de skulle være uheldig så kunne jeg reparere dem. En gutt fant et objekt som var stoppet med rød tråd. Han viser det til de andre og mener at jeg har brukt rød tråd på stoppingen, for da blir akkurat som når et sår gror. Guttene begynte å bygge med objektene, mens jentene så på dukkene og bar dem litt i armkroken før de går bort til gutta og ble med på leken med objektene. I denne gruppen utviklet leken seg til rollelek som både guttene og jentene var med på. De laget forskjellige figurer og viste de til hverandre og fortalte hverandre hva det var for slags figur.

Bilde 47. Kan du la den være sånn når du tar de med hjem? (eget bilde).

Hva har jeg funnet ut gjennom mine undersøkelser etter de fem første dukkene, de fem hvite dukkene, møte med Mali og de to gruppene: alle inviterer de til lek, om ikke så langvarig lek, så fant alle noe de tok tak i og lekte med. Kan det være at dukkene hadde blitt lekt lengre med hvis de hadde klært, slik at det gikk an å kle av og på de? Mali syntes dukken burde ha fot. Men ingen har etterlyst ansikt eller hår. Størrelse er også viktig, men ikke slik jeg trodde; at større er bedre. Det er de minste dukkene (av de «fem første») som er mest interessant for barna. Som den lille piken sa om dukken sin, dukken var en minibaby for hun var en minimamma. Burde dukkens størrelse stå i proporsjoner til barnet. Slik Reborndukken er i proporsjon til voksne? Kan det være at små hender leker godt med små dukker?

Utprøving av farge og form

I denne delen ser jeg på hvilken betydning detaljer som fargenyanser, form på kroppen og på hodet, fyll, hår og ansikt har for dukkene.

Bilde 48. Dukke nr.11 sittende (eget bilde).

Jeg bestemte meg for å låse formen på dukken. Jeg skulle bruke dukke nr. 11 (bilde 48) som mal, men med noen små justeringer. Størrelsen var perfekt, men jeg likte bedre dukken med midje (se dukke nr. 5) og bestemte meg for at alle dukkene jeg laget heretter skulle ha midje. De minnet meg om «små piker» og midjen gjør de gode å holde i hånden. Hendene ble for store og det krevde tid å lage de. Streng tatt trengs de ikke. Ingen av barna jeg har snakket med har kommentert det og de ble derfor forkastet. Bena ble bra, selv om foten bare er så vidt markert. Jeg synes fargen på dukke nr. 11 ble veldig rosa og bestemte meg for å prøve ut forskjellige sjatteringer i fargene hvit, beig og rosa.

Farger

Alle de håndlagede dukkene jeg hadde sett på til denne oppgaven har naturhvite ansikter. Jeg ønsker å lage dukker som har tilnærmet hudfarge. Men hva er hudfarge? Dukkene jeg hadde sett på, har alle hatt lyse ansikter. En av fordelene med det er at broderte øyne og munn vises godt mot det lyse stoffet. Jeg gjorde et utvalg av lyse farger som jeg prøvde ut.

Bilde 49. «Hudfarger» alpaka silke hvitt, kitt, beige, lys rosa og rosa (eget bilde).

Så langt hadde jeg strikket i fargene naturhvitt, hvit og rosa. Det hvite fikk meg til å tenke på porselendukker. Det sitter i meg som noe eksklusivt og uoppnåelig. Det rosa ble for sukkersøtt og jeg tenkte på grisunger. Jeg gikk tilbake til de beige og lys brune fargene som jeg hadde på de første fem dukkene (bilde 49).

Dukke 12- 16

Bilde 50. Samme dukke, ulike farger (eget bilde).

Jeg tok utgangspunkt i den rosa dukken (dukke nr. 11) og laget markert midje, det vil si at jeg feller masker i to omganger og så øker i to omganger midt på dukkekroppen.

Jeg prøvde ut et mønster i ulike farger. Dukkene fra nr. 12 til nr. 16 er helt lik i fasongen (bilde 50). Når jeg la dukkene etter hverandre etter farge, la jeg merke til at det er noen dukker jeg liker bedre enn andre. Hvorfor det? Dukkene som er strikket i garn med en uklar farge appellerer til meg. Derfor jobbet jeg videre med slike farger.

Hodestørrelse dukke 17-21

Bilde 51. Fem dukker (nr. 17 til 21) med ulik størrelse på hodet (eget bilde).

Dukkene mine har så langt, store hoder i forhold til kroppen. Ved en vurdering stiller jeg meg spørsmålet om de trenger det da? Jeg begynner derfor å forminske hodet. En økning mindre for hver utprøving. Det er ikke så lett å skjule et stort hode på en dukke. Men det er lett å lage hode større ved å gi det en lue eller hår. Et stort hode på en liten kropp gir assosiasjoner til baby. På en voksen menneskekropp går det ca. 8 hoder på en kropp. På en barnekropp er det ca. 3 hoder på kroppens lengde. Waldorfordukkene har ca. samme proporsjoner som en barnekropp. Hva har mine dukker? Jeg starter med samme mønster som dukkene 12-16. Dukke nr. 17. er strikket etter nøyaktig samme mønster som dukkene 12-16. men denne er vrent før den er stappet. Etter hvert ser jeg at det er noe som ikke stemmer. I min iver etter å prøve ut dette har jeg ikke bare forminsket hodet. Jeg har strikket færre omganger på kroppen også. Dukke nr. 20 og 21 har like stort hode, men dukke nr. 21. har færre masker i omgangen på kroppen og blir tynnere (bilde 51).

Når dukkene blir små, er det vanskelig å stappe de jevnt. Strikken spriker og fyllet vises gjennom strikken. Men det er lett å få de til å sitte. Jo flere dukker jeg strikker med tynt garn og tynne pinner, jo raskere går det. At dukken blir mindre (færre masker og færre omganger) gjør også at det å strikke en dukke går raskere, men da på bekostning av størrelsen. Dukken til venstre (nr. 17) har lengre armer og ben enn dukkene 12-16. Men, de er tynne så jeg stapper de med erter istedenfor vatt. Dette gjør at de blir enklere å forme i forskjellige stillinger når jeg skal ta bilde.

Bilde 52. Dukke nr. 22 (eget bilde)

Dukkene 12- 16 var nesten rett. De manglet noe og jeg lurte på om det var beina som er for korte. Derfor blir dukke nr. 22 strikket etter samme mal som dukkene før, men med lengre ben (bilde 52).

Hvilken betydning har fyllet i dukken

Når man ser en ting, en dukke har man en tanke om hva den er laget av, hva den vil veie og hvordan det er å ta på den og løfte den. En forventning av følelser.

Fyll og vekt, kan det ha noe innvirkning på dukker og gjøre de mer gåtefulle? Frem til nå hadde jeg fylt dukkene med vann. Dette gjorde jeg fordi vann er brannsikkert, allergivennlig. En dukke fylt med vann vil ikke trigge barns trang til å undersøke hva som er inni. Reborn dukkene som ser ut som nyfødte babyer, veier like mye som nyfødte babyer også. Det er en del av opplevelsen med dukkene og er viktig for at den skal gi den rette følelsen. De gamle dukkene fylt med filler eller sagmugg fikk og en annen tyngde en mine dukker som er fylt med vann. Mine dukker veier nesten ingen ting. Spesielt de små. Da blir det også vanskelig å få de til å sitte av seg selv, uten støtte. Derfor prøver jeg ut ulikt fyll i dukkekropper. Jeg strikket 5 like former (bilde 53) og fylte de med forskjellige ting. Ull, erter, vann og luft (bilde 54).

Bilde 53. Fem like former som skal få ulikt fyll (eget bilde).

På bilde 54 ser vi fra venstre kropp uten fyll, kropp fylt med erter, kropp fylt med ull, kropp fylt med vann, kropp «fylt» med luft. Det blir noe gåtefullt over dukkene når de får et annet fyll en forventet. Øyet kan bli lurt til å se noe annet enn det det er. Dukken fylt med erter er løs og hode henger. Men dukken fylt med vann er hard og fast å ta på.

Bilde 54. Fem like former, men med ulikt fyll (eget bilde).

En medstudent fortalte om en lek som hennes døtre har bedrevet opp gjennom oppveksten. De lager vannbabyer. De fyller vann i en brødpose, presser ut all luften og slår knute på posen. Så kan de løfte og bære på disse «dukkene». De minner meg om Drolsunger, men siden de er fylt med vann må vannbabyene holdes på en spesiell måte. Det krever mer og man må være forsiktig når man løfter og holder en vannbaby i forhold til en dukke fylt med vatt. En vattbaby veier nesten ingenting og kan løftes uten at man tenker så mye på hvordan. Mens en vannbaby gir en helt annen følelse. Dukken som er fylt med erter er lealaus i kropp og hode. Men den er god å ta på, den gir etter for trykk og faller nesten ut av hånden. Det samme med dukken fylt med sand. Den er tung og lealaus. Dukken som er «fylt» med luft er egentlig stivet opp med sukkerlake, den tåler ikke stykk, og er veldig lett i hånden.

Når jeg velger å fylle dukkene mine med fyllvatt eller ull er det for at dukkene skal være myke. Da er det heller ikke noe inni som vil pirre nysgjerrigheten til barn og få dem til å ødelegge dukken for finne ut hva som er inni. Ull varmer og blir varmet opp, ved å fylle dukken med ull vil den, etter å ha hatt kroppskontakt, føles varm og mer «levende».

Nytt møte med Mali

Under et tilfeldig møte med Mali kommer vi igjen i snakk om masterprosjektet mitt. Om dukkene og Mali har flere synspunkter og forslag til hva jeg bør gjøre med dukkene. Mali har nettopp vært på ridetrening. Det er bare hun og jeg som snakker. Jeg sitter og strikker

en dukke. Jeg skal begynne med hode og har allerede fylt selve kroppen. «Hva tror du dette skal bli?» spør jeg. «Det skal vel bli en dukke» svarer Mali. Hun kjenner meg og husker godt hva jeg holder på med for tiden. «Men du burde lage en hest. Det kunne godt bli en hest hvis du strikker halsen opp her» Hun viser på dukken hvordan jeg kan gjøre det. «Å så kan du lage sadel. Og hvis du fester en trykknapp så kan du få en rider til å sitte på hesten (hun viser hvor trykknappen skal være og jeg skjønner hvor den skal festes på dukken slik at den kan sitte på hesten for å ri) og så kan du lage ride hjelm og forskjellig utstyr». Hun forklarer meg forskjellig utstyr som jeg kan lage til «rideren». Jeg tar opp en pose med garn, alpaka silke og viser henne (bilde 55). Det er et nøste av hver farge i skalaen mellom hvit, via beige, til brun. «Du kunne strikket en Ariana Grande dukke» sier hun og peker på et nøste med lys brun garn. «Og denne kan være til dukker som kommer fra Thailand» sier hun og peker på et annet nøste. «Hva med meg og deg da?» Spør jeg (vi er ganske lyse i huden begge to) hun peker på et nøste med blek rosa. «Men hva med det hvite garnet da?» spør jeg. «Det kan være en snømann» sier hun. «Dukkene dine burde ha hår» sier Mali. Denne fargen kan være hår til en Ariana Grande dukken. Hun peker på enda et nøste med brunt garn.

Bilde 55. Silke alpaka i mørkere nyanser (eget bilde).

Mali begynner å «etterlyse» dukker med personlighet. Hun har kommet med forslag om en «Ariana Grande dukke, en kjent artist. En rytter med utstyr og hest og dukker med hår, hår «burde dukkene ha». Men hun har ennå ikke etterlyst fjes til dukkene. Hvorfor ikke? Er det ikke så viktig? Er det viktigere at dukken har hår og føtter? Jeg fikk flere ting å tenke på etter dette møtet. Både hva hudfarge kan være. At det er på tide at jeg gir dukkene mer personlighet. Men først bestemte jeg meg for å teste ut hår på dukkene.

Hår eller lue – hvilken betydning har detaljer

Har detaljer betydning for dukkens gåtefullhet? Siden jeg har undersøkt ulike detaljer på dukken, valgte jeg å nå se på hvordan jeg kunne løse hår/hodeplagg til dukken.

Jeg prøvde ut ulike varianter av hår. Jeg har erfaring fra tidligere med å lage hår av garn på dukker, og vet at det krever mye tid og garn. Derfor prøvde jeg ut andre varianter denne gangen. Til venstre på bilde 56 er det dukkekropp med brodert hår av franske knuter, i alpaka silke garn. Dette tok også mye tid. Dukken i midten på bildet har effektgarn strikket inn sammen med garnet på dukkehodet. Dette var vanskelig å få til, men gir et morsomt uttrykk. Til slutt strikket jeg lue til en dukke. Dette var den minst tidkrevende metoden.

Bilde 56. Ulike måter å lage hår på dukken (eget bilde).

Disse dukkene har jeg ikke vist til Mali. Nå må jeg leke med dukkene selv og stole på egen beslutninger. Porselenshodene fra 1800-tallet hadde påmalt hår. Kamslettdukkene har ikke hår, men alle har hodeplagg av ulike slag. Jess Brown Rag dolls har en mellomting mellom en lue og hår som er sydd fast på dukkehodet. Inntil det siste møtet jeg hadde med Mali hadde hun ikke kommentert at dukkene var hårløse. En lue kan på lik linje være med på å skjule et for lite hode på en dukke. Luene kan også være med på å skape et uttrykk på dukkene (i dukkenes fjes eller manglende fjes (bilde 57).

Bilde 57. Samme dukke, ulikt uttrykk (eget bilde)

Ansikt – å gi dukken personlighet

Selv om ingen har etterlyst ansikt på dukkene, tenkte jeg at jeg måtte prøve det ut. Her som ellers sette jeg noen rammer for arbeidet. Jeg kunne bruke sort sytråd eller maling. Ifølge Mykle og andre dukkemakere bør ikke dukken ha for direkte blick. Det kan gjøre de skumle, eller det kan bli vanskelig for barn å leke / lese følelser inn i dukken om hun har for direkte blick og for eksempel stor smilemunn. Det kan føles som om de følger med på deg. Mykle sier at det er øynene på en dukke vi først og fremst fester oss ved. Videre anbefaler hun at dukker har et ikke for direkte blick eller for kraftig markert «humør». Slik kan de som leker med dukkene selv fantasere inn hvilket humør dukken har. Mali har ikke etterlyst ansikt på dukkene i noen av møtene vi har hatt.

Bilde 58. De fem hvite med luer og øyne (eget bilde).

På bilde 58 er de hvite dukkene med ansikter. Dukken til venstre fikk øyne laget med en stor prikk maling, tre sting med sort sytråd blir til vipper og litt rosa ruge til kinn. Dukke nr. 2 fra venstre fikk øyne av liten sort prikk med maling, et sting med sort sytråd, til vipp og et til øyebryn og rosa ruge til kinn. De tre dukkene til venstre fikk bare sort sytråd til øyne, mellom tre og seks sting hver. Å bruke maling var en permanent beslutning, mens å bruke sytråd gjorde at det fortsatt er mulig å justere eller skifte ansikt. Roug vil slites bort etter kort tids lek, men da kan det påføres ny om ønskelig. Hvilke uttrykk har jeg laget med noen få sting og prikker? Dukken til høyre virker bli og glad. Hun har «smileøyne». Dukkene til venstre som har fått rosa kinn virker mer fornøyde. Men dukken i midten er det vanskelig å lese noen følelser ut av. Ingen smilemuskler i aksjon. Bare et vagt blikk. Dukkene blir ikke mer gåtefull med øyne, tvert imot. Som Mykle sier «det er i øynene dukkens sjel ligger». Derfor må øynene, hvis de skal være der, være lite markert.

Utprøving med miniatyrer

Kan miniatyrer menneskeliggjøre dukkene?

Etter mange utprøvinger laget jeg en siste dukke som skulle få klær og bli fotografert. Jeg strikket en dukke etter samme mønster som dukke nr. 23. Men jeg var fortsatt ikke helt fornøyd og strikket dukken derfor i lys rosa silkealpakka, fylte den med plastgranulat

nederst for at den skulle ha tyngde og sitte stødig. Resten av dukken fylte jeg med ull. Armene ble lange og tynne og bena strikkes jeg med en liten fot og øker maskeantallet oppover foten slik at de ble breiere oppe en nede (bilde 59).

Bilde 59. Dukke nr. 23 (eget bilde)

Etter å ha prøvd ut størrelser, farger, fasonger og detaljer som hender, føtter og luer, lurte jeg på om det spiller noen rolle? Er ikke farge og form på dukkekroppen likegyldig, hvis den får klær og utstyr i en størrelse som passer? Alt ekstra som blir tilført dukken, lue og klær, er med på å dekke/skjule dukkekroppen (bilde 60). Da er det da også med på å gjøre dukkene mer gåtefulle? Er det i detaljene det gåtefulle ligger?

Bilde 60. Dukke nr. 23 med kjole og lue (eget bilde).

De voksnes møte med dukkene

I perioden jeg har jobbet med dette masterprosjektet har jeg møtt flere kollegaer og venner og alle spør om hva jeg skriver om i masterprosjektet og hva jeg lager. Når jeg begynner å fortelle om dukkene som jeg lager og skriver om, har jeg kun møtt engasjement. Samtlige voksne har fortalt om sine dukker eller sine barns dukker. «Slike laget min mor til meg» har jeg fått høre fra damer på 70 år +. Men deres hjemmelagede dukker finnes ikke mer. Det er de fabrikkproduserte dukkene som står på hyller og ligger på loftet. De hjemmelagede er kastet av ulike grunner. Jeg håper det er fordi de er elsket til ugjenkjennelige filler.

Bilde 61. Dukker i miniatyr gyngestol (eget bilde).

5. Har dukkene mine invitert til lek?

Og hvis de har det, er det fordi jeg har brukt dukkers kjennetegn når jeg laget de?

Gjennom hele dette masterprosjektet har jeg jobbet for å kunne svare på forskningsspørsmålene: Hva kjennetegner dukker og hvordan kan disse kjennetegnene invitere til lek? Dette har jeg gjort gjennom litteraturstudie, jeg har laget dukker, jeg har hatt samtaler og observasjoner av barn og unge i lek.

I det skapende skulle jeg gjennom en skapende jeg-fase og en avstandspreget meg-fase, være kritiker til min egen prosess. Dette var vanskeligere enn jeg tenkte. Men gjennom observasjon av barn og unges lek med dukkene fikk jeg avstand til å se dukkene i meg-fase. Ikke fordi det er vanskelig å være kritisk til eget arbeid, det er heller fordi det er lett å bli alt for kritisk til eget arbeid og fordi det kan være vanskelig å få nok avstand til å se eget arbeid med «meg» blick.

Jeg strikker uten mønster, men med en mer åpen intuitiv tilnærming. Jeg satte noen rammer for arbeidet slik at jeg ikke skulle være for kritisk og stoppe meg selv i det skapende arbeidet. Dukken skulle strikkes, uten bruk av mønster. Ingenting av det som ble strikket skulle rekkes opp. Fargene som ble brukt skulle illustrere hud. Alt som var påbegynt måtte fullføres. Garnet som ble brukt skulle være godt å ta på. At det for det meste ble alpukka silke var fordi dette garnet hadde så fin glans. Et annet alpakkagarn som var løsere tvunnet ville gitt tettere masker og vært raskere å strikke, men da ville jeg ikke fått assosiasjoner til glatt hud på dukkene. Oppgaven var å finne kjennetegn ved dukker og prøve å bruke disse til å lage dukker som å invitere til lek. Jeg tenker at det da er viktig at de er gode å ta på, har en fargeskala som behager slik at de blir innbydende og ikke frastøtende. Jeg festet armer og ben med trykknapper. Det gjør det enkelt å prøve ut forskjellige armer og ben, lengde og tykkelse og det gjør at leddene blir bevegelig som på en plastdukke. Trykknappene inviterer også til å ta armer og ben av og på og bytte om. Fyll er også et virkemiddel som kan brukes for å gjøre dukkene gåtefulle. Jeg prøvde ut ulike fyll, noe som laget forskjellig følelse alt etter om dukken er fylt med vann, erter, ull, osv. Men siden jeg laget dukker som var tenkt til bruk i barns lek, ønsket jeg ikke å trigge barns trang til å finne ut hva som er inni (Andersson, 2001, s.216)

Når det gjelder hva som kjennetegner disse gåtefulle dukkene var det ført og fremst form som gikk igjen, naturlig nok. En miniatyr av et menneske vil som regel ha hode, kropp, to

armer og to ben. Størrelse spiller også inn. Jeg observerte at de minste dukkene mine fikk mest oppmerksomhet hos både barna og ungdommene. På 1800- og tidlig på 1900-tallet var dukkene sjelden mer enn 20 cm. Det var nok mer på grunn av tilgangen på materialer. De små dukkene inviterte mer til lek er de store dukkene. Kan det være på grunn av menneskets hang til miniatyrer. Roger Caillois skriver jo at mimicry for barn er å etterligne voksne og deres handlinger og derfor er miniatyrer så populære (Caillois, 1961, s. 21). Dukkeklær og utstyr til dukken setter i gang noe i meg og jeg tror det vil være en invitasjon til å leke med dukker for andre også. Lotta blir helt oppslukt når hun finner alle dukkeklærne på Fru Bergs loft. Mali mente også at jeg burde lage en rytterdukke og utstyr til denne.

Hvordan inviterer dukkene mine til lek? Gjennom bruk av materialer, form, fyll og trykknapper. Trykknappene som ble brukt til å feste armer og ben på dukkene inviterer til den repeterende leken. Små barn repeterer ny lærdom. Men trykknappen appellerer også til voksne. Caillois sier mimicry er for barn bla. å etterligne voksne og deres handlinger. Neuschütz skriver om hvordan barn «laget de enkleste små modeller av mennesker – slik barn alltid har gjort det. En liten treflis eller en stein har fått liv og tripper omkring – den enkleste av alle dukker» (Neuschütz, 1981, s. 12). De største jentene jeg snakket med, og observerte, var mellom 12 og 15 år. De la dukkene nesten umiddelbart i armkroken som om de holdt en baby. En av jentene laget sin egen dukke av objektene fra ESP. Hode og ansikt så viktig, men dukken fikk små hender som hun ordnet slik at den holdt rundt fingeren hennes. Her var dukken subjektet i leken. Mimiesis – rollelek og projisert rollelek produsere lignendeheter. Dens område begrenser seg ikke bare til å gjelde hva mennesker gjør overfor hverandre, ifølge Andersson. «Barn leker ikke bare kjøpmann eller lærer, men også vindmølle og jernbane» (Andersson, 2017, s. 71). De største guttene og alle de minste barna startet rollelek der dukkene inngikk i leken. Dukkan ble ikke bare trapesartister, men også raketter og sprettballer. Selv føler jeg at å lage dukker kan være en lek. Det føles ikke spesielt lystbetont, det er repetitivt og føles som det har hverken start, midte eller ende. Når jeg laget klær til dukkene, begynte jeg å kle av og på dukkene, byttet om på kjoler og luer.

Dukker kan være overgangsobjekt for små barn. Der overgangsobjektet skal minne barnet om at mor finnes selv om hun ikke er til stede i rommet (Winnicott, 1971, s. 3). Det har Winnicott slått fast. Men hva med de andre overgangene? Hva med overgangen

fra kosebamse (barnet er avhengig av objektet) til å bli dukkemamma der dukken er «avhengig» av barnet. Eller, overgangen til rollelek der utstyret til dukken nesten er viktigere enn dukkene selv. De unge jentene som skulle gifte seg i Hellas måtte først ofre dukkene sine til gudene. Så var det slutt? All lek med dukker frem til da var en øvelse til selv å bli mamma?! Så begynner man som voksen å lage dukker. Michell Marie Housel startet med å lage dukker til sine venners barn. Jess Brown startet med å lage dukker til egne barn. Lottas nabo, Fru Berg hadde laget «forskrekkelig» med klær til sin datters porselensdukke. Det samme gjorde min bestemor til mine dukker. Kanskje disse dukkene er overgangsobjekt for disse damene også? Kanskje min dukkelaging, min strikking av dukker er det samme for meg som repeterende lek er for barn? Strikkingen kan føles slik av og til, evig repetisjon «uten mål, midte eller avslutning» (Grøtta, 2011, s. 54). Roger Caillois sier da også at mimicry flyter mellom barndom og voksenliv (Caillois, 1961, s. 21). Kanskje det at voksne lager miniatyrer er lek på lik linje med barn som leker med de samme miniatyrene? Igjen må jeg henvise til Walter Benjamin: «Den mimetiske trang kommer altså til utfoldelse i vår kunstneriske virksomhet, og den er drivkraften i alle former for lek» (Andersson, 2008, s. 34). «Kunstnerisk virksomhet» og lek har samme mimetiske trang ifølge Benjamin. Jess Brown skriver at en filledukke blir personlig i det øyeblikket du begynner å klippe og sy på dukken. Fargen på stoffet, formen på ansiktet og hår, alt er med på å gjøre dukken til din. Undersøkelser viser at folk er villig til å betale mer for noe som er håndlaget hvis det er til dem selv, eller noen de er glade i. Fordi et håndlaget produkt har fått noe av håndverkeren i seg. De som lager voodoodukker og lykkeamuletter sier at det er viktig å ha mottakeren av dukkenes beste i tankene når dukkene lages. Hvem dukken er tiltenkt har mye å si for hvordan man lager dukken. En dukke til en 3-åring lages annerledes enn en dukke til en 10-åring. Men selv om leken og behovene for sikkerhet og er ulik for ulike aldersgrupper, er hovedtrekkene i leken den samme. Dukker er og vil alltid være gåtefulle. Gjennom å forstå hva leken og overgangsobjektene betyr for et barns utvikling, kan vi kanskje forstå noe om hvorfor vi finner dukkene så gåtefulle.

Kanskje det er på tide å ta frem dukkelaging og bruke det mer aktivt i undervisningen, ikke bare i kunst og håndverk, men på tvers av fag. Jeg har møtt engasjement uansett hvem jeg har henvendt meg til. Jeg har også fått bestillinger på dukkene slik jeg har laget dem, men også på dukker formet etter mytiske figurer.

En ting er sikkert. «Dukker er ikke i glass og ramme», berøring er tillatt og ofte nødvendig. Enten fordi barnehender ikke klarer å la være eller fordi dukken må røres ved for å bli «satt i spill».

Didaktisk refleksjon

I studiet master i design, kunst og håndverk som skal bestå av det skapende, det teoretiske og det didaktiske, har jeg valg å legge hovedvekten i mitt masterprosjekt mot det skapende. Det er også en stort teoretisk studie som ligger til grunn for oppgaven. Men oppgaven kunne like godt ha vært didaktisk rettet.

Å bruke dukker didaktisk er ikke noe nytt, men heller kjent for de fleste. I de laveste klassene er det vanlig med klassebamse, dukketeater og kanskje til og med dukke lagging. Med nye læreplaner på trappene hvor lek er nevnt i alle fag tenker jeg at vi må definere hva lek er og utnytte det store læringspotensialet som finnes i leken. I Steiner barnehager ser de på lek som barnas arbeid. Kanskje skolen skulle få samme holdning? Å bruke dukker i undervisning og læring har stort potensiale. Her er det muligheter for tverrfaglig arbeid på alle trinn. I kunst og håndverk kan det være base for utprøving av ulike materialer og teknikker, alt fra trearbeid, keramikk, tekstil m.m. I matematikk kan det være utgangspunkt for å jobbe i geometri, form, mønster, materialkostnader m.m. i naturfag kan det være utgangspunkt for å kroppen på ulike måter. I norsk kan man bruke dukker til å skape karakterer og skrive om disse. I samfunnsfag lage historiske drakter fra ulike tidsepoker til dukker. Det kunne også vært en oppgave for enkelte videregående klasser. La oss ta leken inn i skolen og la barna leke inn kunnskap.

Bilde 62. Dukke strikket av gutt 8 år på en steinerskole (eget bilde).

Dukken på bilde 61 er laget på skolen av en gutt på 8 år. Han går på Steinerskole hvor de bruker dukker i undervisningen. Da gutten kom hjem med dukken, fortsatte han arbeidet med den. Han sydde ulike klær til den og var veldig fornøyd med jobben han hadde gjort. Dukken er strikket av gutten selv. Den er myk og har få ansiktstrekk.

6. Skal vi fortsette å leke med dukker

I denne oppgaven har jeg besvart problemstillingen:

Hva kjennetegner dukker, hvordan kan disse kjennetegnene invitere til lek?

Gjennom litteraturstudie og eget skapende arbeid kan jeg si noe om kjennetegn til dukker og hvordan de kan brukes til å invitere til lek. Jeg har fått større forståelse av begrepet lek og viktigheten av lek for barns utvikling.

Å studere dukker virket i starten noe snevert, men viste seg fort å være et stort tema hvor jeg måtte begrense meg. At dukker og leketøy er «big business» i dagens forbrukersamfunn er vel ingen hemmelighet. Men at det fantes så mye litteratur om dukker fra 1800-tallet og frem til i dag, gjør jo bare dukkene enda mer gåtefulle, og viktige som kulturfenomen.

Jeg har stilt spørsmålene, men har jeg fått svar? Jeg startet med å dykke ned i litteraturen for å se om det kunne finnes noen der. Parallelt med dette laget jeg dukker. Jeg skulle prøve å ha øye for normene i barns tingverden når jeg gjorde dette arbeidet. Klarte jeg det? Å prøve å se verden med barns øyne som (snart) 50 åring er ikke enkelt. Jeg har jo vært barn selv, er ikke det nok? Minnene må hentes frem og det er ikke alltid enkelt. Å studere og snakke med barn var mer nyttig.

Bilde 63. Samme dukke, samme lue, ulikt uttrykk.

Hva har jeg funnet ut? Hvorfor har jeg endt opp med den dukken som jeg har?

Dukker er fortsatt gåtefulle og skal forbli gåtefulle, men de inviterer til lek, utseende og materialer spiller ikke så stor rolle. Det er hva barn ser som avgjør om det kan/skal lekes med og der barn leker ligger en hemmelighet begravet (Andersson, 2001, s. 68). Hele denne tiden har jeg prøvd å finne det gåtefulle ved dukkene. Det jeg vel egentlig har gjort er å prøve å sette sammen dukker og slik blir de gåtefulle. Det motsatte av da jeg var barn og tok ting fra hverandre for å finne ut hva som var inni. Men er det mulig å finne eller lage det gåtefulle? Hvordan dukken er utformet, om den har armer og ben eller ikke, er

tykk eller tynn, er myke eller harde, er helt uvesentlig for dens gåtefullhet. Noe av det som gjør dukker så gåtefulle ligger kanskje i mennesket selv. I vår trang etter å gi (dyr og) ting menneskelige egenskaper.

De gåtefulle dukkene skal ikke gi fra seg alle sine hemmeligheter. Da ville de minste sitt gåtefulle vesen. Min jakt fortsetter, og jeg håper jeg aldri finner svaret.

7. Referanser

- Alvestad, C. V. (2018, 12 19). *NRK*. Hentet fra Her lokker dukken fireåringen ut i en bil:
<https://www.nrk.no/viten/dukke-lokkes-firearing-1.14346101>
- Andersen, H. C. (1926). *H. C. Andersens eventyr*. Oslo: Mittet & Co Kunstforlag.
- Andersson, D. T. (2001). *Tingenes taushet tingenes tale*. Oslo: Solum Forlag.
- Andersson, D. T. (2017, 2-3). Erfaring og mimesis. Et redningsmotiv i Walter Benjamins filosofi. *AGORA, JOURNAL FOR METAFYSISKE SPEKULASJONER*, ss. 64-90.
- Bang, K. (1985). *Har dukkene sjel?* Oslo: Dreyers Forlag AS.
- Benjamin, W. (2000). *Enveiskjørt gate, Barndom i Berlin - rundt 1900*. Aschehoug forlag.
- Brontë, C. (1847 og 2009). *Jane Eyre, oversatt og med etterord av Ragnfrid Stokke*. Oslo: Pax Forlag.
- Brown, J. (2014). *The Making of a Rag Doll*. San Francisco: Chronicle Books.
- Bøe, H. (2017, 09 10). *nrk.no*. Hentet fra [nrk.no/vestfold:
https://www.nrk.no/vestfold/xl/wenche-marie-homme-_71_-har-15-reborndukker-som-ser-ut-som-ekte-babyer-1.13660973](https://www.nrk.no/vestfold/xl/wenche-marie-homme-_71_-har-15-reborndukker-som-ser-ut-som-ekte-babyer-1.13660973)
- Caillois, R. (1961). *Man, play and games*. Paris: University of illinois press.
- Carlsen, H. (2008, 10 21). *nrk.no/urix/*. Hentet fra [nrk.no: https://www.nrk.no/urix/raser-mot-voodoo-dukke-1.6274135](https://www.nrk.no/urix/raser-mot-voodoo-dukke-1.6274135)
- Enevoldsen, R. (1996). *På jakt etter norske dukker*. Oslo: Forlaget Allehånde AS.
- forskning.no*. (2015, 03 30). Hentet fra <https://forskning.no/kunst-og-litteratur-psykologi-forbruk/sa-mye-mer-vil-vi-betale-for-handlagde-varer/503488>
- Gennep, A. v. (1909/1999). *Rites de passage. Overgangsriter*. Pax forlag.
- Groth, B. (2018, Desember 19). *Store Norske Leksikon*. Hentet fra [https://snl.no/antropomorfisme: https://snl.no/antropomorfisme](https://snl.no/antropomorfisme)
- Grøtta, M. (2011, April). Livet på spill. *Agora04 / 2011 (Volum 29)*.
- Halvorsen, E. M. (2016). *Kunstfaglig og pedagogisk fou*. Cappelen damm.
- Halvorsen, K.-B. V. (1983). Litt om leketøy i eldre tid. I *By og bygd, fra barnas verden* (ss. 79-92). Oslo: Kirstend Boktrykkeri.
- Hugo, V. (1930). *De elendige*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Krefting, E. (2008). *Mennesket, arven fra opplysningstiden*. Scandinavian Academic Press.
- Kvalbein, I. B. (2014). *Ting på nytt en gjenbruksdidaktikk*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

- Kvisgaard, K. (2009). *Den store dukkeboka, norske dukker 1770 - 1970*. Oslo: Samlere & antikkbørsen.
- Lerdahl, E. (2017). *Nyskapning. Arbeidsbok i kreative metoder*. Gyldendal.
- Lindgren, A. (1964). *Lotta fra Bråkmakergatan*. Tiden Norsk Forlag.
- Michelle Marie dancey pants disco. (u.d.). Hentet fra <https://www.danceypantsdisco.com/home>:
<https://www.danceypantsdisco.com/home>
- Moe, A. o. (1995). *Dukken i gresset*. N. W. Damm & Søn.
- Mykle, B. (1993). *Dukkenes magi*. Pax Forlag.
- Neuschütz, K. (1981). *Lek med myke dukker*. Aschehoug.
- Quinton, R. (2005). *Patterns of Childhood. Samplers from Glasgow Museums*. London: The Herbert Press an imprint of A&C Black.
- Seehuus, J. R. (2018, 09 23). *dagbladet magasinet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/magasinet>: <https://www.dagbladet.no/magasinet/damarianne-heske-ble-trukket-ned-mot-havets-bunn-tenkte-hun-dette-gar-ikke/70241580>
- Sommerfelt, A. (2018, 02 20). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/>:
<https://snl.no/voodoo>
- Spilde, I. (2011, juli 20). *forskning.no*. Hentet fra <https://forskning.no/historie/en-stemme-fra-fortida/763063>:
<https://forskning.no/historie/en-stemme-fra-fortida/763063>
- Språkrådet. (2019, 03 14). *bokmålsordboka nynorskordboka*. Hentet fra <https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?>
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London: Routledge.

Bilder webadresser

Bilde nr. 1: <http://erickimphotography.com/blog/2018/07/29/the-philosophy-of-calvin-and-hobbes/>

Bilde nr. 6: <https://www.antiquetoysandautomata.com/THOMAS-EDISON-1890-TALKING-DOLL-CYLINDER-PHONOGRAPH-PLAYER-1294.htm>

Bilde nr. 8: <http://www.jazzageclub.com/fads/the-boudoir-doll-craze/>

Bilde nr. 9: (Bang, Har dukkene sjel?, 1985, s. 17)

Bilde nr. 10: <https://achildsdream.com/washing-instructions-for-a-joys-waldorf-doll>

Bilde nr. 11: <https://www.bestevennenmin.no/products/doll---daisy---rubens-ecobuds?>

Bilde nr. 12: <https://www.klikk.no/foreldre/baby/nei-dette-er-ikke-en-ekte-baby-2373161>

Bilde nr. 13: <https://io9.gizmodo.com/chilids-play-nabs-mark-hamill-to-voice-chucky-1833699480>

Bilde nr. 14: (<https://movieweb.com/chilids-play-mark-hamill-forgot-chucky-voice-brad-dourif/>)

Bilde nr. 15: <https://www.nrk.no/viten/dukke-lokket-firearing-1.14346101>

Bilde nr. 17: <https://triumf48.ru/sv/useful/slavic-dolls-with-their-own-hands.html>

Bilde nr. 18: <https://digitalmuseum.no/011023122774/dukke>

Bilde nr. 22: <https://www.danceypantsdisco.com/home>

Bilde nr. 25: (Enevoldsen, 1996, s. 18)

Bilde nr. 26: <https://www.danceypantsdisco.com/home>

Bilde nr. 27: <https://shop.jessbrowndesign.com/collections/rag-dolls/products/classic-coco>

Bilde nr. 28: (Quinton, 2005, s. 84)